FORN-NORDISKT BIBLIOTEK

UTGIFVET

AF

J. WAHLSTRÖM.

Tredje Häftet.

UPSALA 1847.
WAHLSTRÖM & C.

Om nordiska poesien, dess uppkomst och dess karakter

af

Rüns *).

1) Uti trakter, ännu mindre inbjudande än Islands ödsliga kala lavafjell och Norges ofruktbara klippor, utvecklar till en arm tillvarelses försköning diktens träd sina blommor och frukter; fantasiens ovanskliga brunn bringar åt ännu vildare menniskor njutning och glädje. Få folk stå på en så låg bildningsgrad som Kamtschadalerne: men alla resande prisa de sångers melodier och innerlighet, hvarmed de förstå att uppbygga sig, att väcka alla lidelser, att uttala hvarje känsla af glädje och sorg; outtömliga äro de på föremål, allt hvad som möter dem, hvarje fenomen behandlas i sång; en viss teknik förråder sig i deras poesi, som naturligtvis är ganska enkel, utan rim, bunden genom vissa omqväden. Äfven Grönländarne uppföra inbördes poetiska täflingsstrider och begråta sina döda i de mest rörande klagosånger.

2) Vida mer utbildad är ett annat nordiskt folks diktkonst, Finnarnes: de hafva genom sina boståders natur länge blifvit aflägsnade från fremmande inflytelse, och hafva sålunda till en viss grad fullkomligen sjelfständigt utbildat sig; deras språk är väsendtligen skiljdt från Slavernas och Germanernas, och har väl tillegnat sig enskilda ord från desamma, men utan att upptaga något af deras byggnad. Det skall kasta ett rikt ljus på de följande undersökningarne, om vi i ett lefvande exempel göra den

*) Ur "Die Edda, Berlin 1812."

äkta folkpoesiens skaplynne åskådligt. Finnarne kalla sina inhemska sånger *runot*, i singularis *runo* *); de bestå af enformiga, mest trokeiska verser, hvarje af åtta stafvelser; för qvantiteten finnas dock inga bestämda reglor, utan gehöret är enda rättesnöret. Hufvudlagen för tekniken är allitterationen; alla eller åtminstone tvenne ord i hvarje vers måste börja med lika stafvelse eller bokstaf, för öfrigt råder den största frihet, det är likgiltigt, om de likbörjande orden stå bredvid hvarandra eller äro skiljda. T. ex.

Koska kulki Kunigamme
Adolf Fredrik armollinen

Då reste vår konung
Adolf Fredrik den nådige.

Rimmet känna de icke, men det räknas ej som fel, om ett sådant tillfälligtvis inflyter; några sednare lärde, som vunnit sin bildning i länder, der man brukade rim, på en tid, då ofta rimma och dikta gällde som identiska, sökte äfven intvinga det i sitt språk, hvarmed det alldedeles icke öfverensstämmer: men den stora hopen fattar ej smak för denna nyhet. En annan lag är, att ingen tanke uttalas blott enkelt, utan måste upprepas i tvenne eller flera verser med andra ord och, om möjligt är, kraftigare och eftertryckligare **). Denna regel iakttages med noggrannhet; och underlåtes den i flera verser efter hvarandra, anses det för ett stort fel. Men äfven i denna lag herrskar stor frihet: det öfverlåtes åt skalden, om han vill upprepa och genom en ny vändning ännu en gång bringa till åskådning hela satsen eller blott en del,

---

*) Det är möjligt, att detta ord är lånadt från Sverige, hvarifrån de äfven tagit *visu*, en sång, visa; *runo* betecknade ursprungligen den konstfullare sången, derföre betyder *runonieka* en sångkunnig, och *runotaito* skaldskapet; det egendomliga uttrycket är måhända *lauhe*, sång, *lauhen*. sjunga.

**) Följande, ordagrant öfversatt, må tjena til exempel:

Då vår konung reste
Adolf Fredrik den gode,
Då han genomfor landet,
Pressades allt mitt blod,
Rördes allt mitt költ,
Så att jag upphof min sång,
Min harpa förde
Till Fadrens thron,
Till den Allsmägtiges hus; o. s. v.

subjektet eller predikatet. Språkets reglor få icke våldföras; goda skalder tillåta sig inga friheter, elisioner, sammandragningar, dock gifves det flera, som det synes, föråldrade ord, som ej mera förekomma i det vanliga språket, men ännu brukas i diktspråket; jemväl är det lofligt att i ett och samma skaldestycke begagna olika dialekter. Den finska poesien har alltså sina bestämda lagar, en mekanik, som dock ingalunda är så svår och konstlad, att dess utöfning kräfver ett särskildt studium, att den upphör att vara folkpoesi. All äkta folkpoesi är ytterst enkel i det tekniska, ett ofta ganska ofullkomligt rim gör tillfyllest, en omvexling emellan manliga och qvinliga rim eger sällan rum; verserna äro sinsemellan olika, den känner inga konstmässiga stafvelsemått. Der ett utbildadt, beräknadt versmått framstår, der är poesien ej mera blott ett naturens barn, der har den redan öfvergått till en högre konst, som fordrar förberedelse och öfning, en viss möda och ansträngning. Finska bönderna, äfven qvinnorna, älska och idka verskonst. Lifligast har denna böjelse bibehållit sig i de provinser, som ligga mest aflägse från hafvet: i Savolax, Karelen och det inre af Österbotten; deremot finnas bland kustboerne, på hvilka fremmande seder och bruk haft ett större inflytande, der mångfaldigare sysselsättningar taga verksamheten i anspråk och nya fröjdeämnen förtränga de gamla nöjena, få, som sjunga fosterländska sånger. Till poesiens förfall har väl presterskapets ifver något verkat, som sökte att utrota den, emedan den äfven brukades till hexeri och besvärjningar. I dessa aflägsna nejder öfvas diktkonsten ännu så allmänt, att en hvar vid tillfälle kan göra en sång: ett eget stånd af skalder har aldrig funnits, dessa enskilda individer utmärka sig genom synnerlig poetisk talent; de böra hedersnamnet *runoniekat*, sångmästare eller sångkonstnärer; deras sånger äro inspirationens och ögonblickets omedelbara utgjutelser: några inblanda verser nästan i hvarje yttrande och söka i synnerhet gifva en poetisk anstrykning åt det vigtiga och betydelsefulla, som de ha att föredraga. Naturligtvis förstå de intet af teorien; men öra och känsla lära dem att skilja goda verser från dåliga. Icke alltid förstå de skrifkonsten, men qvarhålla imedlertid äfven längre sånger i minnet och fortplanta dem förmedelst detsamma: dock beklaga sig de, som före-

trädesvis sysselsätta sig med diktkonst, öfver att vara beröfvade hjelpen af skrift, och några hafva, för att lemna minnet bistånd, försökt att bilda sig egna skrifttecken efter tryckbokstäfvernas mönster. Ofta äro författarne icke nöjda med det första utkastet, utan öfverarbeta och förbättra sina verk, och iakttaga äfven andras råd och omdömen; i synnerhet bemöda de sig att lära en ganska stor mängd af dikter, som hafva rykte och värde, och tillegna sig derigenom ett förråd af talesätt, bilder, figurer m. m.; de begagna hvarje tillfälle, som erbjuder sig, att umgås med utmärkta skalder och höra deras sånger; de söka äfven att vinna dem genom gåfvor; sällan äro de i stånd att förvärfva ett utmärkt namn, innan de uppnått en mognare ålder; det antal af sånger, som de kunna utantill, är beundransvärdt. De nyare skalderna inväfva i sina sånger äfven gerna anspelningar ur bibeln. Ämnet hemtas från märkliga tilldragelser, framstående handlingar, lycko- och olyckofall, deras vänners död; genom sånger upplifva de sina torftiga samqväm; de hafva ett vackert ordspråk: genom natten förlänges dagen, genom sång sparsam dryck: ändtligen hämnas de ock genom smädedikter på sina vedersakare. Årligen uppstår på detta sätt en mängd sånger, af hvilka dock få spridas utom författarens socken; sällan hafva de en längre fortvaro, de undanträngas oupphörligt af nya alster, om de ej tillfälligtvis blifva skriftligen uppsatte af någon samlare. Gamla historiska dikter hafva alls ej bibehållit sig; intet enda sträcker sig bakom reformationstiderna: ett märkligt exempel på hvilket osäkert bibehållelsemedel traditionen är, till och med då den genom diktkonsten på sätt och vis är bunden. Finnarne sjunga sina sånger på ett eget sätt, som de ärft från forna tider: det är alltid tvenne personer, som på ett högtidligt sätt sjunga, omgifna af en uppmärksam krets af åhörare: försångaren, Laulaja eller Päämies, hufvudmannen, som antingen författat sången eller bäst känner den, eller ock är äldre och mera ansedd, väljer sig en hjelpare, Puoltaja eller Saïstäja, hvilken genast infaller, så snart den förre har sjungit till tredje stafvelsen före slutet; begge sluta gemensamt versen: härpå upprepar hjelparen den ensam, understundom med en liten förändring, liksom för att bekräfta den föredragna satsen; försångaren tiger imed-

tertid, men faller åter in vid sista stafvelsen och sjunger derpå den följande versen, hvilken jemväl sålunda upprepas. Det lilla uppehåll, som upprepandet fordrar, begagnar skalden, om han extemporerar, till att uttänka fortsättningen. De ha för alla sina sånger blott en och samma melodi, högst enkel, hvilken synes vara ganska gammal*).

3) Man bör icke tvifla på att ju icke de äldre Skandinaviska stammarne så väl som Kamtschadaler, Grönländare och Finnar hade sin diktkonst; den måste vara enkel och okonstlad; det fanns ingen egen class af sångare, utan enhvar, den genien eller känslan hänförde, uttalade sina förnimmelser, som sällan i minnet bevarades; väl fanns en och annan högre begåfvad, som kunde väcka ett tillfälligt bifall; men något bestämdare kan ej sägas om den äldsta nordiska poesien. Men i Norge, och synnerligen på Island, uppstod efter den närmare förbindelsen med England en konstfullare diktkonst, som var efterbildad den angelsachsiska, men sednare erhöll en egendomlig modifikation.

4) Efter medlet af 5 seklet gingo tyska folk af sachsiska förbundet öfver till Britannien, först såsom Britternas bundsförvandter, sedan förjagande dem dels till Armorica, dels till Wales' och Cornwales' bergstrakter. De tyska gästerna voro råa som deras bröder, för öfrigt tappra och krigslystna; all vetenskaplig bildning, till och med skrifkonsten, var dem okänd. Anförarne för de serskilda sachsiska horderna grundade efter hand sina herrskaper och kungadömen, som ömsesidigt bekrigade hvarandra. Mot 6 seklets slut uppreste sig mägtigt konungariket Kent: ända intill denna tid var i England ungefär samma tillstånd som i Norge före Harald Hårfager: men Ethelbert underlade sig flera af de små rikena. Alla de 8 små rikena förenades 827 under Egbert. Kristendomen blomstrade redan hos Britterna, men antogs ej af de nya eröfrarne, utan utrotades fastmer med vild grymhet: de stridde icke såsom sina bröder i romerska rikets andra provinser blott mot den fremmande regeringen, utan mot invånarne sjelfve, dem de betraktade såsom sina närmaste och enda fiender: derföre yttrade de äfven en så

*) Porthan: de poesi Fennica, p. 1—5. Finland och dess invånare af Rühs, andra afdeln.

fiendtlig sinnesstämning mot deras religion *); så snart denna yttre orsak upphörde, fann kristendomen ej mer något motstånd. Kung Ethelbert förmäldes med en frankisk prinsessa, som hade betingat sig fri religionsöfning: så spriddes kristendomens frön äfven bland angelsachserne, liksom bland så många andra folk, genom qvinlig hand. Gregorius d. store sände derpå Augustin, en romersk abbot, att förkunna tron. Kristendomen gjorde snabba framsteg: missionärerna förforo med samma moderation och öfverseende, som sedan iakttogs i de nordiska rikena: de tillstadde de nyomvände en fortfarande utöfning af många gamla vanor. Folket höjde sig snart ur råheten. Författningen ordnades, skriftliga lagar, nya beqvämligheter infördes och en viss vetenskaplig bildning blef nödvändig. Äfven i England blef kristendomen all högre culturs moder. Skolor anlades och Medeltidens förnämsta verk öfversattes på modersmålet, t. ex. under Alfred.

5) Men äfven de öfverblifna Britterna inverkade betydligt på de råa angelsachsernas utbildning: det är en helt och hållet falsk föreställning, att de i det land, som Sachsarne besutto, voro alldeles utrotade: många af dem måste underkasta sig, lefde bland Sachsarne och försmälte med dem **). Närmare blefvo beröringarna då äfven angelsachserna antagit kristendomen; många af de förnämste lärde vid angelsachsiska hafvet voro välske, och det är klart, att äfven i politien och statsförfattningen begge folken lånat mycket af hvarandra: jarlarne t. ex. (Eorls i angelsachsiskan) utgjorde äfven hos de välske adelns tredje klass. De gamle Britterne voro ostridigt ett mångfaldigt bildadt folk; flere yttre omständigheter, förbindelsen med romarne och kristendomen, hade fördelaktigt verkat på dem; imedlertid ega vi blott ganska bristfälliga uppgifter om deras kultur; det har gått här såsom allestädes, att de nyare historie- och fornforskarne gått till väga med en frihet, som de sällan kunna rättfärdiga inför kritikens domstol; de hafva påtrugat den grå forntiden *sina* systemer, sök att genom dikt ersätta bristen på resultater, eller genom konjekturen förenat spridda och en-

*) Plank: Gesch. d. christlich-kirchlichen Gesellschaftverfassung II. 40 ff.

**) Turner I. 246.

staka spår till ett helt. För närvarande undersökning kan det vara nog att sammanställa hvad vi veta om deras diktkonst. Välska språket är oaktadt mängden af gutturalljud och konsonanter mildt, harmoniskt och tillika majestätiskt och uttrycksfullt; det består mest af enstafviga ord utan egentlig qvantitet; skalderna kunde derföre blott frambringa en harmoni genom att anbringa de sträfva konsonanterna i vissa intervaller, blanda dem med vokaler och öfverhufvud möjligast beräkna ställningen. Den poetiska kompositionens lagar äro mycket stränga och lägga utomordentliga fjettrar på bardernes genie. Grundregeln för deras poetiska teknik är en mer eller mindre konstrik allitteration; i sednare tider har äfven rimmet tillkommit, och då språket är ganska rikt på likljudande ord, så gifves det hela långa dikter, som blott ha ett enda rimord. En stor kärlek till skaldekonsten herrskade bland dem: de fröjdades öfver en hög grad af borgerlig frihet, landets sköna sublima natur verkade på deras inbillning; krig och kärlek voro de båda poler, omkring hvilka alla fria och ädla mäns lif rörde sig: vände de tillbaka från kriget, så fördrefvo de tiden med jagt, med allehanda lekar och öfningar, i umgänge med qvinnor och i festliga lag, der bland kretsande mjödbägare heroiska dåd prisades. Alla älskade dans, sång och samqväm; gästvänskap var en allmän dygd, för ingen fremling var huset stängdt. Barderna utgjorde ett eget aktadt stånd; äfven män af rang, ja af kungligt blod, läto sig upptagas bland dem: de besjöngo slagtningarne, deltogo i desamma och inlätos i konungens och härförarnes råd: de skulle synnerligen vara verksamma att elda sina landsmän till strid mot sachsarne, ännu finnas bevarade en mängd dikter, som afse dessa strider, väl förlagda till dessa tider, men uppenbarligen af sednare ursprung. De välske kungarne sjelfva egde ett stort, lefvande intresse för skaldekonst och musik, hade högsätet i bardernes sammankomster och sanktionerade lagarne för poesien och tonkonsten. Imedlertid låter sig ej med bestämdhet afgöras, huru mycket af Howells och Gruffuddab Cynans sednare inrättningar tillhörde, de äldre tiderna. Den inhemska skaldekonsten gick med landets eröfring under i 13 seklet; den förföljdes af eröfrarne som sökte att utrota hela nationaliteten och dermed äfven språket och den inhemska

skaldekonsten, som gaf så mångfaldig näring för patriotiska känslor *). I 6 och 7 seklet fanns ett stort antal barder; onekliga spår förekomma, att den välska litteraturen, lagstiftningen o. s. v. äfven väckt angelsachsernes t. ex. Alfreds uppmärksamhet, och det är derföre ej osannolikt att den välska skaldekonsten var det mönster, efter hvilket de bildade sin, så mycket som språkens olikhet medgaf. Från sitt fädernesland medförde sachsarne visserligen blott en ganska rå skaldekonst; det finnas inga säkra spår, att allitterationen någonsin i Tyskland varit en allmän lag för den poetiska tekniken: väl finner man den i vissa ordspråksformer, t. ex. Mann och Maus, Stumpf och Stiel, Kopf och Kragen o. s. v.; äfven äro tvenne af de äldsta monumenterna af vår skaldekonst, ett fragmen taf Hildebrand och Hadubrand samt Evangelierna, som det synes, allittererande; men dessa spår äro för enstaka och förloras för snart, för att kunna antaga, att detta varit en allmän regel, och dessa gamla poetiska arbeten härröra måhända från andlige, som bildade sig i England eller efter angelsachsiska mönster. De få profven af gammal frisisk skaldekonst, liksom de äldsta holländska dikterna, äro rimmade **).

6) Angelsachsiska språkets första period går till normanniska eröfringen; af en blott förutsättning tala de engelske lärde om ett dansksachsiskt språk, som skulle blifvit herrskande från danskarnes infall; men för denna mening fattas alla bevis, det finnes blott ett enda litet monument från den första rent sachsiska tiden, som ingalunda rättfärdigar påståendet, att språket betydligt blifvit förändradt af danskarne: det skall jemväl närmare

*) Edw. Jones musical and poetical relics of the welsh bards, a new edition, Lond. 1794, fol., — en högst dyrbar kompilation, oaktadt fullkomlig brist på kritik och ordning; äfven är det stor skada, att icke ordagranna öfversättningar, utan rimmade parafraser, äro bifogade de välska dikterna; vigtigt är verket äfven såsom melodisamling. Öfver välska poetiken gifves de bästa uppgifter uti J. D. Rhæsi Cambro-Brittanicæ Cymræcæve linguæ institt. Lond. 1592, fol., en bok, som jag dock ej kunnat begagna.

**) Förgäfves har jag i Wiardas skrifter öfver frisiska språket och historien sökt efter uppgifter om poesien: blott i en anmärkning till Asegabokens företal sid. 11 anförer han ett poetiskt fragment ur företalet till Hunsingerlandrätten.

visa sig, huru onaturlig och osannolik denna förutsättning i sig sjelf är. Det må ingalunda nekas, att ju angelsachsiska språket i sednare tider mera utbildat sig och tagit inverkan af fremmande inflytelser: omisskänbart är inflytandet af det frankiskt-tyska, och det är äfven naturligt, sedan danskarne blefvo ett herrskande folk i England, att i uttalet, bildningen o. s. v. mycket danskt inblandades i det angelsachsiska; men det är klart, att denna blandning alldeles icke varit så stor, som ofta påstås, och att danskarne antagit mycket af angelsachserne, som hos de sednare anses härflutit från de förra. Norrmännens första anfall på England skedde mot slutet af 8 seklet, 787, 793*); snart kommo de i talrika skaror, härjade kusterna, och då de funno tillfället lägligt, började de att öfvervintra i det bättre landet. Nu uppstod emellan norrmännen eller danskarne och angelsachserna en oafbruten strid: de förre blefvo omkring 878 herrar öfver hela landet, men genom Alfreds klokhet och tapperhet fördrifna: en del af dem tvingades att antaga dopet och erhöll derföre tillåtelse att qvarblifva i landet, dock under förpligtelse att göra de hedniska danskarne motstånd. Alfreds förträflliga inrättningar förföllo under hans efterföljare; norrmännen förnyade sina anfall; mot slutet af 10 seklet fattade de fast fot; blott genom penningar och tribut uppehölls den afgörande katastrofen. Danskarne, som till en del tjenade i kungliga hären, voro för sitt förtryck allmänt föraktade; år 1002 öfverföllo angelsachserna på en bestämd dag sina förtryckare och nedgjorde en stor del af dem. Men blott mägtigare upplågade kung Svens vrede, flera år efter hvarandra hemsökte han fruktansvärdt ön, till dess han ändtligen blef grundläggare af en ny dansk dynasti i England. Förhållandet mellan angelsachser och danskar var helt och hållet fiendtligt: svårligen upptogo de förre af de sednare mer, än hvartill nöden tvang dem; omvända förhållandet måtte oftare ha inträffat, helst angelsachserne i bildning vida öfverträffade sina vedersakare. Bland angelsachserne bildade sig ganska tidigt en skaldekonst, redan i 7 seklet blomstrade Caedmon, en man af ringa härkomst, men af högt sinne, hos hvilken ingifvelsens heliga källa qvällde rik och outtömlig; den

*) Turner, II. 62.

yttre verlden var sluten för hans blick, men i hans inre skapade fantasien en ny och skönare; sjelf sofvande diktade han sånger öfver andliga föremål, hvilka han vid uppvaknandet meddelade de häpna åhörarne: alla hans sånger äro förlorade utom ett fragment *). Sednare sysselsatte sig de angelsachsiske andlige mycket med den fosterländska skaldekonsten, och vi hafva ett betydligt antal af skaldestycken öfriga. Alfred var redan i sin tidiga barndom, ännu innan han kunde läsa och skrifva, en hänryckt älskare af inhemsk skaldekonst: dag och natt åhörde han ifrigt sånger och lärde dem utantill.

7) Redan i det äldsta monument framstår angelsachsiska poesien i samma gestalt, som i följande tiden; samma reglor råda för teknik och composition. De angelsachsiska dikterna bestå af strofver utaf 3, 4, 5, 6, 7, 8, stundom 9 stafvelser: vanligen innehålla de 3 l. 5 ord; understundom inskjutas enligt skaldens godtycke längre rader, imedlertid är det svårt att bestämma längden af en vers, då vi hvarken känna det rigtiga uttalet eller stafvelsernas qvantitet. Rimmet är ej brukligt, men ersättes dels af ett visst metriskt band, för hvilket, af angifna skäl, lagarne ej med bestämdhet kunna uppgifvas: att en sådan rytm egde rum visar sig af den stora frihet, hvaraf skalderna begagnade sig i ordens ställning, i adjektivers och propositioners aflägsnande från sina hufvudord o. s. v., friheter, som uppenbart stå i strid med språkets anda och hvarför annars platt ingen grund kan uppgifvas; — dels genom allitterationen, som är ganska enkel. Äfven visar sig en sträfvan att, så ofta det låter sig göra, ställa likljudande ord och stafvelser bredvid hvarandra, t. ex. *vide* and *side*, *gleam* and *dream*, *or* ne *fore*. Den angelsachsiska poesien utmärker sig vidare genom mångfalden af sina omskrifningar, bilder, metaforer, synekdokeer och andra figurer: h a f v e t heter h v a l f i s k a r n e s v ä g *(hron rade)*; k r i g, s k ö l d l e k *(aeskplega)*; k r i g a r e, s t r i d s v a r g a r *(hildewulfas)*; s j ä l e n, b e n h u s e t s v å r d a r e *(banhuses veard)*; s o l e n,

*) Upptaget i k. Alfreds angelsachsiska öfversättning af Bedas kyrkhistoria IV. 24. Finnes äfven i Hickesii Thes. I. 187 och efter en annan handskrift i H. Wanleyi libr. vett. septentr. catalogus, sid. 287.

folkens fridsljus (*folca frydcandel*). Till denna skaldekonsts egenheter hörer vidare hopandet af synonymer ofta ända till tautologi; skalderna tillåta sig ej blott i ordställningen, utan äfven i syntaxen och ordbildningen många friheter *).

8) Den isländska skaldekonsten har i hela sin inrättning en så utomordentlig öfverensstämmelse med den angelsachsiska, att man nödvändigt måste förmoda en vexelverkan dem emellan. Den egentliga isländska versarten är fornyrdarlag, bestående af strofer af 5 till 6 stafvelser, hvilket tal dock ofta öfverskrides, synnerligen då stafvelserna äro mycket korta. Från början fortlöpte de liksom i angelsachsiskan, utan afdelning i strofer, men sednare uppstodo bestämdare reglor: man afdelade i 6- l. 8-radiga strofver, dock binda sig de isländska skalderna ej strängt vid denna lag. Konstruktionen är enkel, man finner ännu icke de öfverdrifna metaforer, som äro nödvändiga i den förkonstlade poesien: fornyrdalaget egnar sig för sin konstlösa beskaffenhet mycket till en allmän poetisk form: användningen fordrar ej mycken ansträngning eller öfning; derföre har det ock allmännast blifvit brukadt, det har bibehållit sig på Island onh användes ännu mest under namnet liuflingslag (elfsång, ty isländarne förstå med ljuflingr (Liebling) dessa öns underjordiska bebyggarne och tro, att de beständigt vaka öfver de gamla ljudens bibehållande). Ur fornyrdalag ha flera till en del konstrika versarter utvecklat sig, af en konstfullhet, som svårligen kan i andra språk uppvisas. För alla dessa konstfullare poemer ligga dock blott en urform till grund, drottmält; brodden dertill är äfvenledes i angelsachsiskan förhanden, men har af isländarne erhållit sin fullständiga utbildning: det karakteristiska i densamma är stafvelserimet; hvarje strof måste bestå af 8 rader; hvarje rad innehåller 6 långa stafvelser; i hvarje distikon måste utom allitterationen, som äfven iakttages, 4 ord rimma på hvarandra, i första versen halft, i andra helt och hållet, t. ex.

---

*) Det bästa och fullständigaste öfver angelsachsiska poesien innehåller Hickesii *Grammatica anglosaxonica et moesogothica*, cap. 23 i Thes. antiqq. I. 177 ff; churu på långt när ej nog djupt och uttömmande.

Tynum **B***irkibeinum*
Beri *sverrir* hlut *verra*
Latom **R***andhaeng* **R***eindum*,
R*ida* hart oc *tidum*;
Haelumsk **M**irst i **M***ali*
Metumst *helldur* at val *felldum*
Latum *skipta* **G**ud **G***iptu*
Gerum *hrid* tha er theim *svidi* *).

För öfrigt är att märka, att drottmælt alltid måste sluta på ett tvåstafvigt ord. De öfriga versarna äro mer l. mindre konstlade modifikationer af drottmælt, såsom t. ex. togmælt, som består af 4 l. 5 stafvelser, och ej nödvändigt behöfver ha ett tvåstafvigt slut**). Liksom Tysklands Meistersänger uppfunno egna versbygnader, som till en del blifvit benämnda efter uppfinnarne, så upptänkte ock isländska skalderna nya och egna versarter: de sätta värde på konstiga rim, hvarföre man har versarter deri två stafvelser på en rad rima (f r a m a *got*num g r a m*skot*num, eller *ræsir glæsir*, *röckva döckva* o. s. v.). Alla dessa konstlade dikter äro för öfrigt af ny upprinnelse; det förstås af sig sjelft, att de aldrig blifvit antagna af folkpoesien, att de blott blifvit uppfunna af lärda skalder, af munkar o. s. v.; så t. ex. är den konstlade form, der i hvarje rad den tredje stafvelsen rimmas, en uppfinning af biskop Klangr, som 1152 vann kräklan i Skalholt; den kallades äfven till hans ära *Klangsháttr*. Fornyrdalag har i alla tider varit den form, hvaraf isländarne begagnat sig: och det är en helt och hållet falsk mening, då man för denna forms skull tillskrifver skaldestycken en hög ålder. Ändtligen brukades äfven slutrim, runhenda, af olika slag: den skall varit använd redan af äldre skalder, och Egils berömda dikt Hofudlausn är rimad, ehuru det ej är bevisadt, att stycket är af den gamle skalden sjelf***): äfven i rimade dikter iakttogs allitterationen. Många af dessa reglor kunde först efter skrifkonstens införande finna användning, då t. ex. ordet *hnefi* betraktades såsom början än med *h*, än med *n*: ehuru i och för sig den blotta allitterationen är ganska enkel

*) Ur Sverres saga.

**) Att det är en underafdelning af drottmælt och icke, såsom Rask menar, hörer till fornyrdalag, är klart.

***) Egils saga, 427.

och kanske förorsakar mindre möda än rimet; derföre finnas äfven på Island, liksom bland finnarne, bönder, som hvarken kunna skrifva eller läsa, men författa fullkomliga allittererande verser *).

9) Men ännu mera charakteristiskt är den nordiska diktkonstens språk, hvilket vida mera afviker från det vanliga, än något annat folks poesi: äfven här är såsom första impulsen härmningen af den angelsachsisa omisskännbar. Det behöfves endast en flygtig blick för att öfvertygas, att ett så underbart sammansatt språk omöjligt kunde förstås af folket; ingenstädes förefinnes ett sådant phenomen; de gamla tyska skalderne sjöngo i toner, som voro deras åhörare förtrogna, inblandande sällan främmande ord, utom sådana som amalgamerats med språket. Isländarne deremot hafva i sin poesi upptagit en otalig mängd ord, som äro helt främmande för det vanliga språket; det är ej blott poetiska uttryck, som kunde synas för mycket upphöjda öfver dagliga talet, utan främmande ord, som äro lånta omedelbart från andra, mest från angelsachserne. Deribland finnas ganska många förträffliga bilder, som framgått ur den djupaste åskådning af naturen; men att äfven här Angelsachsarnes mönster inverkat, är tydligt, helst många af dessa omskrifningar hos begge folken äro alldeles desamma. (En mängd exempel anföras). Den isländska poesien har liksom lösslitit sig från språket: alldeles mot deras natur kastas orden så om hvarandra, att man blott med möda kan sammanleta dem o. s. v. Omöjligt kunde dessa konststycken göra ett ögonblikligt intryck, ty knappast den mest öfvade kunde fatta sammanhanget **). Det var nödvändigt att utarbeta anvisningar, prosodier, rimregister; och att, der sådana hjelpmedel anlitas, all folkpoesi upphör, är sjelfklart. De isländska dikterna delas i större och mindre; de förra bestå af flera delar, med en refrain, *stefiabalkr*, *stefiamal*. Smärre dikter, *poesies fugitives*, kallas *flokr*.

---

*) Jfr Olafsen: Om Nordens gamle Digtekonst.

**) Medeltidens magi, som äfven på Island vann många beundrare (Saga Asmundar, ed. Peringsköld, sid. 26), satte en hemlig kraft i främmande toner; Odens Korpsång är så dunkel, att de lärdaste ej kunna tolka den; Erik Hallsen studerade den i tio år förgäfves. Äfven angelsachserne hade trollsånger. Jfr Wanley, cod. angl. sid. 85. *Utg:s anm.*

Ett stycke dömes ofta efter längden, och Knut d. store hotade skalden Loftung, som besjungit honom i en efter hans tycke nog kort sång, med döden, så vida han ej följande dagen godtgjorde sitt fel *).

10) Ordet *skalder* härledes antingen af *skäl*, klokhet, vishet, eller af *skalla;* det fanns dock hos de nordiska folken ej ett dylikt institut, som bardernes hos de välske; skalderne utgjorde icke någon förening, såsom Meistersångarne, utan enhvar, som inspirationen, hvilken skulle vara starkast i nymånaden **), fattade, egnade sig åt konsten. Derföre funnos skalder bland alla stånd; äfven de tappraste hjeltar sjöngo skaldestycken. Sednare sysselsatte sig presterna nästan uteslutande med skaldekonsten; men förut måtte förhållandet varit ungefär enahanda som hos finnarne. Norges konungar hade äfven sina egna hofskalder, som understundom stodo i högt anseende samt voro furstarnes rådgifvare och förtrogne, väl mindre för sina poetiska talenter, än öfverhufvud för sin skicklighet och sina insigter. De flesta skalder voro från Island; Sverige och Danmark har nästan icke frambragt några skalder. Man har en gammal förteckning öfver ett stort antal skalder, kallad *skaldatal* ***), men hvilket blott innehåller namn och öfverhufvud är af föga vigt på kritikens våg; om deras lif och tid veta vi litet eller alls intet: att de skalder, som besjungit den eller den kungen, ej alltid varit desammes samtidige, är klart. Den äldste skald är Thiodolfr or Hvini på Harald Hårfagers tid; några, t. ex. Bragi hinn gamli, Bjarki o. s. v., sättas väl tidigare, men tillräckliga grunder fattas derför. Deras verk äro för längesedan förlorade; vi känna dem endast af tillfälliga anföranden i sagorna, serdeles i Heimskringla. Men vi äro i fullkomlig ovisshet, om dikterna verkligen tillkomma de skalder, som de tillegnas: på sin höjd kan man endast medgifva, att Sturleson och andra sagoförfattare tillskrefvo dem dessa. I många sagor är det allde-

---

*) Äfven om skalden Erpur den lutande berättas, att han frälsat sitt lif med en sång. Man kan häraf sluta till skaldernas frihet i ämnens behandling och i allmänhet. *Utg:s anm.*

**) Magnus Olavii i Stephanii notæ in Saxonem, p. 12.

***) Äfven aftryckt i Peringskiölds upplaga af Sturleson II, 479.

les omisskännbart, att de poetiska ställena härflutit från författarne och blott, för att vara så mycket mer individuella, tillegnats hjeltar eller gamla skalder: så är t. ex. förhållandet med Egilssagan, hvars handling faller i 10 seklet, men hvilken tydligen är skrifven sednare: bland annat anföres en dikt, som Egill skall ha författat redan såsom ett barn af tre års ålder*). I tider, för hvilka all kritik var främmande, då sjelfva vilkoret för dess utöfvande saknades, var intet lättare, än att utgifva ett nytt verk för gammalt. Äfven den välska kyrkans munkar författade, för att göra sin lära trovärdig, religiösa sånger, hvilka de tillskrefvo den gamle barden Taliesin**). Så gifves det på Island en profetia om ändring i religionen och andra tillkommande ting, *Krucksspá*, som en Jonas Kruck skulle i 15 seklet ha erhållit af elfvorna, men hvilken först 1660 blifvit författad***). Ur inre grunder kan om de isländska sångernas ålder intet bestämmas, emedan språket är sig så likt och all individualitet i stilen går under i de konstlade stafvelsemåtten; redan de förment äldsta skalderna begagnade de konstlade versarterna. Underbart är det i sanning, att sånger från Harald Hårfagers tid, till en del utan tillhjelp af skrift, skulle ha bibehållit sig 400 år, men efter Snorres tid åter, oaktadt skrifkonst nu fanns, gått förlorade. Af alla sånger, som Snorre åberopar, är blott en enda kommen till oss†), Geisli eller strålen, af presten Einar Skulason, ett lofqväde öfver Olof den helige, som dog 1030; skalden åter föddes 1090 och dog efter 1160: här är alltså ett bevis, att skalderna äfven valde äldre konungar och tilldragelser till ämne för sina sånger och icke alltid besjöngo sin samtids händelser. Väl kunde man säga, att isländska skaldekonsten var ingen folkpoesi, att blott de förstodo dessa konstlade sånger, som uteslutande vändt sig deråt, att således för deras bevarande intet statsintresse förefanns, helst ej ens af Einar Skulasons Geisli mer än en gammal handskrift anträffats; detta

*) Egils saga 150.
**) Edw. Jones relics. 59.
***) Finnus Joh. II. 570.
†) Thorlacius har ordnat och bifogat den vid tredje delen af Snorres danska upplaga.

förklaringssätt är dock icke tillräckligt; böjelsen för poesi aftog väl i sednare tider på Island, dock funnos fortfarande dyrkare, som utöfvade den, och dessa gamla sångens historiska värde måste genom det bruk, Snorre af dem gjort, hafva blifvit ganska problematiskt. Derföre är den förmodan alls icke osannolik, att Snorre, så väl som Saxo och andra gamla sagoförfattare, till en del sjelf författat de af dem anförda ställen från gamla skalder och bifogat dem såsom en poetisk prydnad i sin framställning; det var en gång vordet sed att grunda berättelsen på verser och det var naturligt, att Snorre författade dem, då han han ej förefann några; lika litet att förtänka, som att han begagnade drag ur andra hjeltars och länders häfder till förmon för sin berättelse. Snorre var dessutom en ganska skicklig verskonstnär; i hans *hátta lyckill* (clavis metrica), ett lofqväde till k. Håkan d. gamles och hans jarls, Skules, ära förekommer öfver hundrade serskilda versarter: härtill kommer den lika karakter, som måste vara egen för de isländska konstrika sångerna, helst de endast fordra iakttagandet af bestämda yttre lagar och ett konventionelt språk.

11) Isländarnes skaldskap har företrädesvis en lyrisk karakter; de slag, hvari de försökte sig, kunna uppställas i föjande klasser:

1) Historiska sånger: äfven i dem är det lyriska förherrskande; isländarne ha inga epopeer, ej ens rimkrönikor, utan deras sånger innehålla en utmärkt mans pris, en ärofull handlings förherrligande; i synnerhet var det vanligt att i sången prisa afledna vänners och bekantas förtjenster. Ur den romantiska poesien tillegnade sig Islands och Norges invånare grundämnen, förarbetade desamma på sitt vis, bringade dem i förbindelse med inhemska sagor och lokaliserade dem på det allra godtyckligaste: det blir tillfälle att visa, att till och med häfdatecknarne lokaliserade fremmande händelser och tillegnade inhemska hjeltar berömda utländska heroers bragder; huru mycket mindre betänkande skulle skalderna finna att på ett sådant sätt behandla det poetiska stoff, som utlandet dem erbjöd, att det så mycket förtroligare skulle ljuda för deras landsmän och desto omedelbarare intressera dem. Det är oväntadt, att män, hvilkas verksamhet för den forntyska litteraturen är lika mycket i sin

ordning som förtjenstfull, kunna lemna rum för den föreställning, att de sagor, som isländarne ha gemensamma med tyskarne, skulle ha uppstått oafhängiga hos båda folken. Isländarne ha med sin vanliga frihet behandlat de tyska berättelserna, omarbetat dem till helt egna skaldverk och bringat dem i ett omedelbart sammanhang med sin poetiska mytologi, dels i några dikter, som finnas i den samling, som man brukar kalla den äldre eddan, dels i flera prosaiska historier. Betänker man den tidiga handel, isländarne hade med tyskarne, den undervisning, de äldsta isländske lärde erhöllo i tyska skolor, så är lätt förklarligt huru dessa tyska historier kunde komma till Island; sednare uppstod en ny anledning genom de köpmän, som öfvervintrade på ön: i dikterna häntyder mången omständighet på det fremmande ursprunget; historiens scene ligger oförmodadt i Frakland eller Saxland (Frankland eller Tyskland) utan att man kan uppspåra sammanhanget; guldet heter Rynar malmur, Rhenmetall, Sagorna motsäga till en del hvarandra o. d. m. Vore uppkomsten af en sådan nationaltradition möjlig och hade den verkligen egt rum, skulle icke Sturleson, som så gerna ville skaffa sin nation en gammal historia, ha begärligt omfattat och upptagit den? Men han synes ej ens känna de tyska sagorna; blott Gjukungarnas och Volsungarnes, de gamla hjelteslägternas, med hvilkas historier Sigfrid och Niebelungerna äro sammanväfda, anförer han en gång, men på ett sätt, som bevisar, att han sjelf icke anser dessa historier för rätt nordiska; han beskrifver hippodromen i Constantinopel *). Ännu bestämdare föra de prosaiska sagorna tillbaka till dessa historiers ursprung. Ganska tidigt vandrade i de nordiska länderna tyska minnesänger, redan mot medlet af 12 seklet: hertig Knut Lavard af Slesvig var serskildt en stor vän af tyskarne och kallade många tyska kolonister till sitt land för att höja dess bildning; den danske prinsen Magnus förenade sig med flera missnöjda för att mörda honom. En tysk sångare (genere Saxo, arte cantor) hörde till de sammansvurne, men önskade, för hertigens förkärlek för de tyske, att gifva honom en hemlig vink att vara på sin vakt och sjöng derför för honom en sång om Grimhildas

*) Saga af Sigurdi Jorsalafarar, kap. 12.

bekanta trolöshet mot sina bröder *). Ännu bestämdare uttryckes på många ställen i de prosaiska sagorna det omedelbara lånet från tyskan; det är imedlertid en åsigt, som leder till många falska föreställningar, om man antager en öfversättning från det eller det bestämda originalet: de äro mest författade ur minnet, efter berättelser eller förelästa dikter; häraf förklaras de utomordentliga afvikelserna mellan efterbidningarne och originalerna; på detta sätt uppstod Vilkinasagan, såsom det uttryckligen säges i företalet. «denna saga är sammansatt efter tyska mäns berättelse;... Men sångerna äro sammansatta efter skaldekonstens reglor i vårt land» **). Niflungasagan beropar sig alltid på tyska sånger och berättelser ***) och på ett ställe heter det: «män ha oss äfven härom berättat, som varit födde i Bremen eller Münster, och ingen bland dem visste af den andre, och alla berättade på samma sätt, och mest såsom de gamla sångerna på tyskt språk berätta, som store män ha gjort om de bragder, som skett i detta land». Bland dessa män från Bremen och Münster kunna väl ej förstås annat än bremiska och münsterska köpmän, hvilka såsom deltagare i hanseförbundet handlade på Norge och Island †). Isländarne erhöllo således dessa historier icke ur första källan, ty bremer- och münsterfolket hade väl ur högtyska munarten, hvari de ursprungligen uppstått, öfverflyttat dem på sin, och måtte dessutom sjelfve hemtat dem endast från muntlig berättelse ††). Äfven i andra historier, som beröra den tyska sagokretsen, förekommer ofta den bestämda anvisningen till söder: Nornagest t. ex. berättar, att han rest söder ut mot Frankerlandet för att vinna kunskap om Sigurd Sigmundson, men erfor intet, förr än han verkligen ditkom. Sedan dessa historier en gång voro bekanta, upptodo flera härmare, som begagnade dem, lånade de historiska och geografiska namnen från desamma och sammansatte de äfventyrligaste dikter, som alls icke

*) Saxo, lib. XIII. Knut dödades d. 7 Jan. 1131.

**) Jfr Geijers Häfder, 117 ff. *Utg:s anm.*

***) Kapp. 324, 355, 367, 382.

†) Jfr andra häftet, sid. 49.

††) Finnes det platt-tyska bearbetningar af de stora tyska nationaldikterna?

ha någon grund i tyska l. andra förebilder; författarne äro till en del ganska unga; på Island funnos bönder, som ännu i nyare tider dermed sysselsatte sig: derföre herrskade i dessa historier den befängdaste blandning af utländskt och inhemskt; de mest förvånande misstag i geografi och historia förekomma, t. ex. i Asmund Kappabanes saga, Hulda eller An Bågsvängarns saga, hvilken synes vara skrifven år 1687 *), och många andra. Det finnes ännu andra spår af det sätt, hvarpå riddarhistorierna kommit till norden: en viss mäster Björn i Nidaros, som till Castilien följde prinsessan Christina, hvilken var förmäld med en kastiliansk prins, skall vid bröllopet ha hört kung Dietrichs historia och medfört den till norden: det kan dock ej yrkas, att han förde ett skriftligt verk till sitt fädernesland, utan blott handlingen, ämnet för friare bearbetning **). Sednare, omkring år 1300, förvärfvade sig den norska drottningen Euphemia, född furstinna af Rügen, förtjensten att meddela sitt nya fädernesland i öfversättning den romantiska skaldekonstens skatter, och mot medeltidens slut lifvades och uppehölls minnet af dessa tyska dikter genom unionskungarne och deras många tyska följeslagare; det berättas att konung Johan en gång sade till den tappre Otto Rud: «det finnes märkliga riddare i denna bok: herr Iwand och herr Gaudian; hvar finnes väl nu deras likar?» Riddaren svarade: «Herre! de skulle ännu finnas, om blott ett sådant hof hölles, som konung Artur höll.» Imedler-

---

*) Den första har Peringskiöld utgifvit i Stockh. 1722. Af den andra har Abrahamson lemnat en dansk öfversättning i Skand. Litt. Selsk. skrifter 1806, II. Den tredje finnes hos Björner. Vid slutet står uti isländska texten: "det finnes ännu några personer på Island. 1685, som räkna sin slägt till Hrafnista-männerna"; begge öfversättningarne utelemna årtalet; redan Schlözer, Nestor II. 292, anmärkte denna omständighet; imedlertid kunde årtalet vara en afskrifvares tillsats, men sjelfva saken lider intet tvifvel.

**) Det bekanta stället ur Blomstervallasagan, som Peringskiöld meddelar i företalet till Vilkinasagan. Von der Hagen har ej längesedan vidlyftigt kommenterat det i Museum für altdeutsche Litt. u. Kunst II. 1. 337 ff., men dock förbisett den enklaste och enda rigtiga förklaringen, i st. f. Fredrik måste man läsa k. Alfons; då bortfalla alla svårigheter; vid den nyvalde tyske kejsarens hof måste naturligtvis äfven tyskar uppehålla sig, som kunde för normannen berätta besagde historia.

tid är denna historia af misstänkt beskaffenhet, helst den just med samma ord berättades om kung Johan i Frankrike; de nordiska häfdatecknarne måtte, enligt sin vana, ha tillämpat den på sitt fädernesland, emedan den smakade dem *).

2) Gudarnas äfventyr, såsom Skirners färd, Harbarts (Graubarts) sång, Ægirs gästabud, Thors hammarhemtning o. a.; dessa glada stycken äro i afseende på deras poetiska värde de förnämsta, som den isländska litteraturen har att uppvisa.

3) De religiösa och didaktiska sångerna, t. ex. Völuspá; Hyndlulióđ eller den s. k. mindre Völuspá, som egentligen är en genealogisk sång; Alvismál, som innehåller en synonymik, på ett sinnrikt sätt inklädd; Solsången (för det ofta deri förekommande solens namn) hvilket, liksom Vinsbekesången, innehåller en faders förmaning till sin son; den berömda sången Lilia till jungfru Maria.

4) Gnomer, liknande de tyska priamlarne, såsom t. ex. Havamál, som innehåller en hel rad af sådana sentenser.

5) Några sånger, mest af erotiskt innehåll, Mansaungr l. Mansaungsvisur, hvilkas antal ej är serdeles stort, kanske af samma grunder som hos finnarne. Hit höra ock satiriska sånger, smädedikter, hvarigenom äfven isländarne sökte hämnas på sina fiender: flera sånger voro för sin bitterhet fruktade och berömda.

6) Trollsånger, såsom Vegtamsquida l. Vandrarens sång; Grimnismál, hvilket måhända, såsom finnarnes Tunlinsanot, tjenade till edbesvärjning: så låter sig bäst förklara det underbara ändamålslösa sammanhopandet af många obekanta namn, ty medeltidens magi, som äfven på Island fann

---

*) Denna historia har jag efter Hvilfeld meddelat i Sveriges Historia, åttonde boken §. 175; men den förekommer om den franska kungen redan hos Hector Boethius, Hist. Scot. L. XV, hvarur Eichhorn, allg. Gesch. der Cultur u. Litt. des neuen Europa I, Erläut. 47, anförer den. Äfven i den gamla svenska dikten om Alexander d. store från 14 seklet (Visingsb. 1672) heter det:

Hvat wan Tiderik van Berna ok Persefal
Herra Gawian ok Hector äro i thera Tal,
The fingo stoor Huug ok gingo at sofwa.

många dyrkare*), satte i fremmande toner en hemlig kraft; vidare Odens korpsång, som är så dunkel, att till och med de lärdaste isländarne ej kunde förklara den: tie år sysselsatte sig Erik Hallsen från Höfde, en värderad isländsk skald i 17 seklet, dermed, men uppgaf slutligen arbetet, emedan han oaktadt all ansträngning förstod litet eller alls intet deraf. Namnet har sången sannolikt af den allmänna tron, att foglarne, i synnerhet korparne, ej blott kunde tala, utan äfven meddela menniskorna sina tankar, så snart dessa förstodo deras språk: derföre äro flera dikter uppkallade efter fåglar**). Äfven angelsachserne hade trollsånger***). Mycket omtyckt var hos isländarne den dialogiska formen, som dock aldrig utbildades till dramatisk: men till och med de historiska och didaktiska sångerne bestå till en del af samtal; äfven här finnes förebilden hos angelsachserne: det gifves t. ex. ett samtal mellan Adrian och Ritheus, som erinrar om Alvismál; det börjar:

Säg mig hur länge var Adam i paradiset,
Jag säger dig, han var'et tretton år.

12) Af de nu utvecklade grunder skall en hvar ointagen redan af sig sjelf komma till det resultat, att den s. k. nordiska poesien ingalunda var något gemensamt för hela den germaniskt-skandinaviska norden, utan blott en blomma, som från utlandet var förd till Island, der acklimatiserades, fortväxte och sköt egna skott. Det är sannolikt och ganska naturligt, att norrmännen i England äfven funno nöje i musik och sång; i följd deraf kunde Alfred våga att i harpospelares drägt, skyddad genom sitt strängaspel, insmyga sig i danska lägret för att utspeja det; de fiendtliga anförarne inkallade honom i sina tält för att fröjdas af hans sång. Imedlertid finnes inga spår, att norrmän och danskar sjelfve öfvade denna konst; folken stodo i ett fiendtligt förhållande till hvarandra; först ett stilla, fredligt närmande och umgänge gjort det möjligt för den råa norrmannen att tillegna sig de bildade angelsachsernes litteratur, musik och konst; ett sådant förhållande uppstod ingenstädes så tidigt, fortfor ingen-

*) Peringskiöld anförer i Saga Asmundar s. 26 ett isläns kt manuscript, svartkonstboken, som synes ha varit mycket allmänt.

**) Thorlacii antiqq. boreal. spec. II. XV.

***) Jfr Wanley, cod. Angl. sid. 83.

städes så i yttre måtto ostördt, som på Island, såsom redan förut är visadt; det är sålunda förklarligt, huru der en konstmässig skaldekonst kunde bildas och bli allmän samt på visst sätt öfvergå till folkpoesi hos den föga talrika befolkningen, i följd af alla enskildas större poetiska frihet och det känbara behofvet af andlig uppbyggelse till ersättning för många yttre njutningsmedel. Från Island öfverfördes den till Norge, men utan att hos folket slå djupa rötter. Den var mera en rafinerad förströelse för hofvet och de store; skalderne, åtminstone de fleste och förnämste, voro isländare; den äldste norske annalist, munken Theodorik (från 12 seklet) säger uttryckligen, att det icke fanns några norska visor och sånger, att han blott kunde begagna isländska dikter, och påstår, att äfven dessa blott uppstiga till Hårfagers tider. Alla sånger och sagor med få undantag, som bevaras i Köpenhamn, Stockholm och Upsala, ha kommit från Island: huru är det möjligt, att, om skaldekonsten någonsin lefvat äfven i de öfriga rikena, inga minnesmärken deraf skulle ha bibehållits?

Slutligen måste ännu tvenne omständigheter, som fullkomligt afgöra den isländska skaldekonstens härstammande från den angelsachsiska, närmare undersökas: 1) I den angelsachsiska skaldekonsten var allitterationen en teknisk grundlag *), hvilken äfven länge blibehöll sig i England, till och med sedan rimmet redan inträdt: man finner derföre ända in uti 16 seklet ej blott helt och hållet allitterande engelska skaldestycken, utan äfven sånger, deri rim och allitteration på en gång ega rum, t. ex. Pierce Plowmans vision af Robert Longlande från 15 seklet:

> Thus *r*obet in *r*ussel
> I *r*omed about,
> All a *s*omer *s*eason
> For to *s*eke Dowell, o. s. v. **).

---

*) Vill man läsa något storartadt i oförskämdhet, så bör man slå upp femte häftet af Iduna, der Hammarsköld, i verklig kältringspolemik emot Rühs, nekar detta, och så väl derigenom, som förmedelst sitt grundlösa prat om Fornyrdalag samt genom en mängd skefheter och vidskepelser, visar, med hvilken ytlighet den då grasserande gothomanien gick till väga mot verkliga vetenskapsmän. *Utg:s anm.*

**) En mängd andra exempel finnas i Wartons history of the english poetry, uti första bandet.

Likaså var det äfven på Island, hvarest den bibehöll sig ända till nyaste tider, under det intet spår deraf förefinnes i Norge, Sverige eller Danmark; de äldsta poetiska försöken, t. ex. de verser, som förekomma i de gamla svenska landskapslagarna, i en kon. Albrechts urkund af 1360 *), Alexander den stores historia, de af drottning Euphemia föranstaltade öfversättningarne, de danska kämpvisorna o. s. v. äro rimmade: författarne och öfversättarne voro tydligen infödde; huru är det tänkbart, att de, om de hade en inhemsk versart, vid hvilken de voro vane och som dessutom var vida lättare att idka, skulle ha förbytt den mot en obruklig svårare?

2) Den isländska skaldekonsten har en mängd ord, som ej förekomma i det vanliga språket, mycket mindre i de öfriga dialekterna: dessa ord äro mestadels angelsachsiska; väl synas isländarne äfven ha lånat från andra håll, men antalet af sådana ord, som kunna vara af galisk, slavisk, finsk härkomst**), är ytterst ringa, under det antalet af de angelsachsiska är så stor, att ett tillfälligt upptagande icke är tänkbart. Att de icke allmänt begagnats i det nordiska språket, blifver klart af den omständigheten, att de till en del i sjelfva isländskan blott förekomma i poesien och i de öfriga dialekterne alls icke. Det vore lätt att öfver sådana upprätta ett långt register; här må imedlertid några exempel göra tillfyllest, från hvilka alla mytiska namn, som på ett annat ställe ändamålsenligare förekomma, äro uteslutna ***).

Isländ. †)	Angelsachs.	
Aedra (fruktan)	Adrædan	frukta.
Biodr	Beode	bord.
Bior	Beorr	öl.
Blota	Blotan	offra.
Blica	Blican	lysa.

*) Bjærköarätten, Stockh. 1687, sid. 23.

**) De flesta ord af det slag, som Olafsen anförer sidd. 87, 88, måste utgå.

***) Redan hos Olafsen finnes en mängd af exempel; men vid ett stort antal andra ord har han ej uppvisat identiteten.

†) Härvid har man jemfört och fästat afseende vid en sednare skrift af Rühs: Ueber den Ursprung der isländ. Poesie aus der Angelsachsischen. *Utgs anm.*

Böl	**Beal**	förderf.
Erja	**Erjan**	plöja.
Fada	**Fadan, fadian**	ordna, pryda.
Færth	**Ferth**	krigståg.
Fetell	**Fetel**	gehäng.
Faxi	**Feax**	hår*).
Fia	**Fion**	hata.
Fiör	**Feor**	lif.
Fleinn	**Flan**	spjutspets.
Freyr	**Freah**	herre.
Frega	**Fregnian**	förnimma.
Galdr	**Galder**	trolleri.
Geir	**Gar**	spjut.
Geta	**Getan**	anskaffa.
Grey	**Grey**	jagthund.
Grithi	**Grith**	fred.
Gunn, Guth	**Guth**	krig.
Harr	**Har**	grå.
Hildr	**Hild**	krig.
Hraef	**Hreof**	lekamen (platt-tysk. Reff.)
Hrodr	**Roder**	himmel, æther.
Klefva	**Cleof**	kammare.
Knörr	**Cnearr**	skpp.
Lid	**Lith**	dryck, bägare.
La	**Lac**	hår.
Laga	**Lagu**	vatten.
Lodi	**Lotha**	öfverkläder.
Mála	**Meovla**	fru.
Men	**Men**	halsband.
Mund	**Mund**	hand.
Nárr	**Na**	lik.
Nith**)	**Nithe**	menniska, dödlig.
Orrost	**Eornest**	strid.
Regin *pl.*	**Regn**	konung.
Sigle	**Sigile**	halsband (sigillum, *σιγλαι?*)
Sith	**Sith**	resa.
Styr (krig)	**Styring**	rörelse, skakning.

---

*) Norrmännen säga *Haarfagri*, under det engelsmännen hafva *Fairfax*.

**) Denna betydelse passar t. ex. på Solsången, 386, och på flera andra ställen.

Syrpa (strid)	Searv, Searc	förställning, förräderi. *)
Sumbl **)	Symbel	gästabud (symbolæ?)
Thiodan	Theodan	herre.
Three	Thræc	styrka.
Tild ***)	Tild	lugn, ro.
Vamm	Vam (Vom)	förbrytelse.
Vitgas	Vitkar	siare.

Dessa exempel må vara tillräckliga för att bevisa påståendet, att de många ord, som isländska språket, serdeles i poesien, eger, och hvilka äro fremmande för de öfriga nordiska dialekterna, nästan samtliga lånats från angelsachserne: att angelsachserne lånat dem från de nordiska folken, kan man icke antaga, helst de hos de förra funnos redan före deras närmare förbindelse med norrmännen, och det ej kan fattas, hvarföre de utdött i de öfriga skandinaviska munarterna och blott bibehållit sig uti isländskan. Ännu tydligare visar sig detta angelsachsiskans inflytande på isländskan i många modifikationer af uttalet, grammatiken o. s. v. Slutligen förtjenar ännu synnerligen att anmärkas, att till och med i de metonymiska uttrycken angelsachsiskan och isländskan öfverensstämma, här hvarest dock så mycket beror på endast individuel åsigt och godtycke, ja till och med i bilder, som i följd af beskaffenheten ej kunna ha uppstått på Island: lind t. ex. betecknar en fana, metonymiskt emedan stången var af lindträd; men detta kunde ej vara händelsen i höga norden, der linden ej växer.

13) Såsom resultat af förestående undersökning står alltså fast, att den s. k. nordiska poesien endast på Island varit inhemsk; der har den uppstått och der utbildat sig utan att ha varit allmän i de öfriga skandinaviska länderna; till och med på Island var diktkonsten mer kulturens och lärdomens verk, än ett lifvets fria element, som djupt och innerligt genomträngde alla sinnen och berodde af eviga outplånliga känslor; derföre är den nordiska poesien stelnad och i sig sjelf försjunken. Hos ett

---

*) Olafsen härleder det från finska ordet *sumbla*, hvilket ej betyder prælium, utan mord.

**) Gudarne kallas derföre *Sumbl-Samir*.

***) Ægisdr. 167.

folk, som en gång eger en poesi, pånyttfödes den oupphörligt, och så mångfaldigt den ock må omgestalta sig, bevarar den dock sin egendomliga grundkarakter. Så framstår den tyska skaldekonsten, afläggande påtvungna fremmande manér, alltid åter i sin ursprunglighet, sin milda kraft och innerlighet. För att blott antyda några glanspunkter, må Hans Sachs, författarne af våra kyrksånger, bearbetaren af Reinke Voss, Veckrlin, Andr. Gryphius, Flemming, Haller, Goethe sammanställas; hvad kunna svenskarne och danskarne ställa vid sidan af dessa namn, som helt och hållet sjelfständigt bildat sig? Hr Mikkel från Odensee uthärdar ingen jemförelse med Hans Sachs. De äldre svenska skalderna efter Stjernhielm, liksom de danska efter Arreboe, väcktes och bildades genom fremmande mönster, och den nyaste svenska och danska skaldekonsten hvilar icke på en inhemsk grund; den förra är ett Frankrikes, det sednare ett Tysklands fosterbarn. Till och med de berömdaste nya danska skalderna äro genom de stora tyska mästarne lifvade, väckta i sina sträfvanden, ja till och med uti sina åsigter bestämda. Det sannt nationala blir af de folk, till hvilka det hörer, till en del misskändt eller icke tillbörligen aktadt, såsom serskildt hos svenskarne är fallet med de äkta folkskalderna Hallman och Bellman *).

Om Scandinavia och Epigia.

af

ABEL.

(Nedanstående artikel är hemtad ur Casp. Abels *Teutsche und Sächsische Alterthumer*, ett arbete, som utgafs 1729 och således är temligen gammalt; men då detsamma utmärker sig för en i allmänhet ganska sund kritik och åtminstone ej är behäftadt med sådana lyten, som de, hvilka i sednare tider härflutit från en vetenskapen ovärdig, uppsåtlig eller blindfödd, förfalskning eller uppskrufning, föranledd af gothomani,

---

*) Man erinre sig, att detta är skrifvet år 1812.

Utg:s anm.

skandinavism, norskhetsifver m. m., så torde några utdrag ur samma arbete ej utan intresse mottagas af sanningsökande och från ensidighet aflägsnade läsare).

Mig förekommer det ganska sannolikt, att *Scanzia* l. *Scandia* hos de gamle ej egentligen och allenast utmärker det l. det bestämda landet, utan öfverhufvud alla vid Östersjön liggande, och att namnet bör härledas från Cante l. sjö-Cante, liksom de gamle kallade Englands sjökust *Cantium* och andra länderna mellan Elbe och Weichsel Morienga [hafs-ängen?] af *mor* (Meer), såsom Leibnitz ommärker vid geografen från Ravenna. *Kante* betyder i Nedersachsen [liksom i Sverige] rand, och derifrån kan väl namnet Skantia härledas. Säkert är, att de gamle om länderna på andra sidan Elbe och vid Östersjön hade en ganska ringa kunskap, såsom ock Strabo erkänner i sjunde boken: hvad som ligger andersids Elbe vid Oceanen, är oss alldeles obekant; ty hvarken har någon af de före oss lefvande, så vidt vi veta, seglat till de östra länderna ända till Caspiska hafvets utlopp, ej heller ha romarne någonsin framryckt till det bortom Elbe liggande landet; ännu mindre ha andra till lands dit färdats. Och straxt derefter tillägger han: hvad som ligger bakom Germanien, kan jag ej lätt säga; helst vi hvarken veta, om dess längd sträcker sig till Verldshafvet och om en del deraf för köld eller andra orsaker är utan invånare, eller om ännu ett annat slags folk bor mellan hafvet och de östra tyskarne, o. s. v. Häraf synes tydligen, att Strabo heldre bekänner sin obekantskap, än han vill för sanna antaga och utgifva grekernas fabler om hyperboreerna och deras sälla tillstånd under nordpolen, hvilket åter i våra tider blifvit omhuldadt. Att äfven Tacitus vet lika litet om nordländerne samt att Svionerna och Sitonerna ej tillhöra Skandinaviska halfön, skall nedanför visas. Att det icke heller varit Taciti mening att skrifva om de stora öarne och hafsvikarne i det tyska hafvet, utan endast hålla sig vid fasta landet, synes nogsamt deraf, att han hvarken nämner Scandinavia eller någon ö alls (churu Plinius, som lefde vid samma tid, ja äfven skrifvit före honom, anförer flera sådane), utan vid slutet kort och godt derom yttrar: det öfriga är redan fabelaktigt, hvarföre jag vill lemna det såsom ovisst derhän. Och såsom en klok man hade Tacitus orsaker

nog att i likhet Strabo med stillatigande förbigå de narraktiga fabler och handgripliga motsägelser, som finnas hos andra författare om dessa öar och deras invånare; ehuru de gamle väl förnummit något om dessa nordliga länder och öar, men icke rätt kunnat bringa det i sammanhang *). Väl kunde jag medgifva, att Plinius med Scandinavia menar den stora nordiska halfön; men att den andra (som i handskrifter heter *Epigia*, ehuru man tryckt *Eningia*) skulle vara Finingia eller Finland, som de fleste förmena, dertill säger jag nej, emedan Plinius sjelf förlägger den vid Weichsel och på den låter bo Sarmater, Veneder, Scyrer, Hirrer, af hvilka inga någonsin haft bostad i norden. Och ej kan jag begripa hvad som föranledt de lärde att ändra Epigia till Eningia och Finingia. Ty det synes såsom Plinius tagit — liksom Bannomania från Timæus, Baltia från Xenophon och Basilia från Pytheas — äfven Epigia från någon grekisk författare och bibehållit det grekiska ordet såsom måhända latinerne ej obekant. Επιγειος betyder nemligen något som befinner sig på fasta landet; och deraf är utan tvifvel namnet Epigia taget, hvilket väl passar på en ö, hvilken liksom var vid och på fasta landet, såsom Lifland, Curland, Preussen, Pommern, Mecklenburg, Holsten och Jutland synas vara, och till en del verkligen utgifvits för öar, såsom Estland, Curland och Samland af Adamus Bremensis och Ogghul eller Angeln af Nennius. Och dessa vid Östersjön på båda sidor om Weichsel liggande länder förstås ej blott af Plinius under denna ö, som han lägger midt emot Scandinavia, utan räknas af Ptolemæus och Jornandes äfven med till Scandia. Ptol. räknar nemligen 4 öar under Scandia, hvaraf den största ligger vid Weichselmynningen och har till invånare Chædiner, Phavoner, Firæser, Gutar, Daucioner eller Dancioner och Levoner, hvaraf finnes hvad han menar med denna ö, då intet af desse folk bott på halfön. Chædini och Danciones äro efter allt utseende Danskarne, hvilka Jornandes kallar Cogeni eller Codeni. Codanonia är Seland. Codeni eller Chædini är, med den ganska vanliga

---

*) Jfr dock Hüllmans sinnrika tolkningar i föregående häfte af Fornnordiskt Bibliothek. *Utg:s anm.*

starka aspirationen, det samma som Danerna (Danskarne), ty Jornandes härleder Danerna från Cogenerne. Phavoni synes vara Fyens invånare och Phiræsi Frieserna, hvilkas efterkommande än i dag dväljas på Jutlands kust. Med Gutarne må Ptol. förstå så väl de svenska Götarne och danska Jutarne, som ock Gothonerna vid Weichsel, och Levonerne eller Livonerna äro bekanta, men långt nog skilda från den rätta Scandinavia. De äro väl identiska med Plinii Hillevioner, hvilka nog äro Lifländarne, ehuru gemenligen ansedda för Halländarne. Knapt 5 namn förekomma, som kunna hänföras till den rätta Scandinavia: 1) Scretefennæ; 2) Ostrogoth och Vagoth; 3) Bergio; 4) Hallin; 5) Svethidi; om hvilka sistnämnda, liksom de andra, Jornandes så godt som ej känner mer än namnet, hvaraf ej otydligt följer, att deras ställning på hans tid måtte ha varit ringa och obetydlig; men dervid upplyses till fullo af Jornandes, att han, liksom andra, under namnet Scanzia förstått ej blott det egentligt så kallade, utan äfven det midt emot liggande Epigia, med ett ord hela kusten af mare balthicum eller Sinus Codani.

Om Svionerna och Sitonerna.

af

A B E L.

(Ur samma arbete, hvarur föregående artikel är hemtad).

Med dessa folk menar Tacitus icke Sveriges och Norges invånare, utan förlägger dem tydligen på tyska Östersjökusten. Ty sedan han från Lygierna begifvit sig till Gothonerna och vidare afhandlat Rugierna och Lemovierna, hvilka bott i nuvarande Hinter-Pommern, fortfar han: *Hinc* d. ä. härefter eller härvid ligga Svionernas städer eller folkslag i sjelfva hafvet o. s. v.; och sedan han beskrifvit dem, går han till Æstyerne, hvilka, såsom han sjelf uppgifver, bodde på sveviska hafvets högra sida (liksom Svionerna på venstra) och ostridigt äro de nuvarande Preussarne. Slutligen, liksom ville han

uppsamla det förut glömda, tillägger han, att Sitonerne gränsade till Svionerne, och dermed gör han slut med Schwaben (Svevien), men vänder sig åter till Venederne och andra i Sarmatien boende folk. Nu betänke man, hvilka oerhörda språng Tacitus skulle gjort, om han ville räkna svenskar och norrmän med bland de söder om Östersjön befintliga Sveverna, från Hinter-Pommern öfver hafvet till Sverige, och derpå åter till Preussen, vidare till Norge, och så åter till Pohlen. Deremot flyter efter min förklaring allt naturligt. Då Tacitus hos Gothonerna, som hade sitt hemvist vid Weichsel, så att säga uppnår Östersjön, vänder han sig först till venster och betraktar Rugierna, Lemovierna och Svionerna; derifrån vänder han sig höger ut till Æstyerna, och sedan han liksom i parentes omnämnt Sitonerna, fortgår han vidare till Venederna, hvilka voro Æstyernas grannar i Sarmatien. Ön Scandinavia nämner aldrig Tacitus. Det haf, han sätter bakom Svionerna, kan väl vara Östersjön, om man jemförer hvad Plinius, Mela och Solinus derom skrifva. Åtminstone synes af hans ord tydligt, att han icke ställer för våra ögon ett alltid tillfruset och liksom med evig natt betäckt nordhaf. Ett och annat synes väl syfta på den eviga isen under nordpolen; men härvid anmärkes, att ingen menniska på den tiden kommit så långt upp och att de gamle hade helt andra föreställningar om Hyperboreerna och deras sällhetstillstånd. Derföre anser jag, att Tacitus liksom ock Plinius menar den delen af Östersjön, hvilken från det s. k. *Mare Svevicum* så att säga var afskiljd genom *Promontorium Rubeas*. Väl vet jag, att man i stället härmed förstått den stora norra Oceanen, som omsluter Norge och Lappland samt att man förklarat Promont. Rubeas vara nordkap; men deri kan jag ej instämma, helst det är emot Plinii uttryckliga vitnesbörd, då han förlägger den stora ön Basilia, som ingen annan är än Scandinavia, på andra sidan om detta schytiska haf. Och då floden Rubo af alla anses vara den Lifländska floden Duna, så är väl bäst att söka Rubeas i samma trakt, der nemligen den i hafvet långt utskjutande spetsen af Kurland än i dag genom byarne Gross- och Klein-Irben synes bibehålla ett sådant namn och liksom skiljer Östersjön i tvenne delar.

Mare Cronicum härleder Prælorius från *Curonierna* l. Kurländarne liksom floden Chronus (nu Mümmel), som utfaller i Kurische Haff, hvaremot hela sjökusten från Holstein till Veichsel af *Morimarusa* erhållit namnet *Mauringia* l. *Moringia* [hafsängen?]. Jag anser Tacitus hafva afsett vattnen mellan Liffland och Finland samt botniska viken. Med strålarne efter den nedgångna solen menas norrskenet. Den saga, Tacitus omtalar men sjelf misstror, liknar hvad hos Florus II. 17 berättas om den i galliciska hafvet nedgående solen, men kan ej lämpas till det yttersta hafvet under nordpolen, der solen om sommaren alls icke nedgår. Detta är tydligt, om man jemför Plinii, Jornandis och Procopii uppgifter. Man må ej stöta sig vid, att Tacitus nyttjar ordet ocean l. verldshaf och sätter Svionerna vid detsamma, då han der äfven förlägger Rügierna och Lemovierna, och derefter vid Æstyerna kallar det Mare Svevicum. Liksom andra Greker och Romare ansåg han ej Östersjön för en hafsvik, utan trodde den förenad med Kaspiska och Indiska hafven, hvilket Mela III. 5. vill bevisa, då han berättar, att några indianer, hvilka blifvit väderdrifna från Indien till Tysklands kuster, kommit från Svevernas konung med skänker till Q. Metellus Celer.

Jag är af den fasta öfvertygelse, att Svionerna äro inga andra, än de vid utloppet af Oder (fordom enligt flere benämnd Svevus) och på dess öar boende Svever, och att Sitonerna varit deras närmaste slägtingar, Sidenerna, hvilka bott vid *Stetin*, som uppkallats efter dem*). Begge ha ostridigt härstammat från Sveverna, hvaraf namnet Mare Svevicum uppstått. Jag tviflar heller icke på, att ju från dessa Svioner Svenskarne härstamma, ehuru de på Taciti tid ännu bodde s. om Östersjön och kanske länge efter honom bott der; sannolikt äro deras efterkommande ej der ännu utdöda**). Deras städer l. folkslag,

*) *Svinemünde* erinrar om *Svionerna*, liksom *Gross-Swyn* vid Anclam om *Svithiod hinn mikla;* och äfven det ej särdeles långt derifrån belägna *Schwerin* kan ställas i rapport med namnet *Sverige*. Få *Sitoner* betyda *sjöbyggare* (se inledningen till Sigtunabeskrifningen), så kan namnet bli identiskt med *Vanernas (vand*, vatten; att de voro sjöboer, är kändt). Sitonerna styrdes enligt Tacitus af en qvinna; Vanerna dyrkade Freja. *Utg:s anm.*

**) Härvid må äfven språket tagas i betraktande. Platttyskan är nära beslägtad med svenskan, — kanske mera än med Hög-tyskan. *Utg:s anm.*

säger Tacitus, lågo i sjelfva hafvet, neml. på de öar, som bildats af Oder, med sina tre utlopp, af hvilka en, Sioyne bevarar ganska märkligt ännu Svionernas namn. Sådana öar beskrifver bäst Mela III. 6; i följd af hafvets ebb och flod voro de än omgifna af vatten, än syntes de sammanhänga med fasta landet, och några af dem kallades *Oonæ*, hvilket namn han liksom Plinius härleder från fogel-ägg, hvaraf invånarne lefde; men hvilket fastmer öfverenskommer men vårt Oye l. Oe och hos de gamle har betecknat en ö, liksom den greifswaldska Oye ännu bär ett sådant namn, andra att förtiga. Von Gundling förmenar, att fordom, och innan hafvet öfversvämmat landet, detta varit vida större och i sig upptagit alla nuvarande öar, så att Rega strömmat ända till ön Rügen. Allmänt kändt är, att dessa öar fordom varit vida större och att hafvet uppslukat mycket af dem, liksom ock nya segelleder bildats och de gamla förstorats. Hvad nu vidare Tacitus skrifves om Svionerna, att de äfven till sjös varit mägtiga och egt många fördelar samt äfven haft en Konung, den de hörsammat, passar mycket bättre hit än till Sverige. Ty att svenskarne redan vid denna tid stått i sådant flor, kan ingen Rudbeck öfvertyga mig om, helst jag redan förut anfört ur Jornandes, att han ej kunnat framlägga något om dem annat än blotta namnet. Jornandes prisar väl äfven *Svethans*, som, ehuru visst fattiga, dock voro präktigt klädda, hade sköna hästar såsom Thüringarne, och hade sålt till romarne de sapphiriska svarta pelsarne eller, efter vårt talesätt, siberiska zoblar; men den, som ville hänföra sådant till svenskarne, skulle betydligt misstaga sig, helst de i sitt land lika litet hade goda hästar som rara pelsverk: och derföre betviflar jag icke, att äfven Jornandes menat dessa Svioner, i betraktande af att Pommern är förträffligt utrustadt med hästar, hvilket preussiske kungens stuterier ännu visa, att förtiga de vilda hästarne, som fordom der funnits och måhända ännu anträffas. De vid sjön boende Sveverna ha drifvit skeppsfart och handel, och troligt är, att de köpt bernsten af sina grannar Æstyerne och tillfört Romarne. Solinus berättar, att en tysk kung skänkt kejsar Nero 13,000 sklp. bernsten. Med (Svionum) *civitates* menar Tacitus troligen handelsstäder, just sådana som här funnos, det beryktade Julinum, Jomsborg, Vineta, Gross-Swyn, Ste-

tin, Usedom, Wolgast, hvilka af gammalt drogo nordens handel till denna kust och sågo hansestäderna uppstå på sina ruiner.

Om Gotomanien och Skandinaviens forntid

af

AND. FRYXELL.

(Ur det tal, som Prof. Fryxell uppläste vid prestmötet uti Carlstad i Juni 1847 och hvilket blifvit i sin helhet infördt uti nionde häftet af tidskriften "Läsning för Bildning och Nöje", taga vi oss friheten här införa hvad som afhandlar nordens forntid.)

På historiens fält hade fransyska bildningen ofta med hånande förakt behandlat både hedendomens och medeltidens samhällsbemödanden och institutioner. Nya skolans lösen blef, att dessa tidehvarf borde bedömas efter en annan måttstock, nemligen efter sin egen tid och sina egna tidsomständigheter, och att omdömet då skulle utfalla helt annorlunda. Att nya skolan i början uppfattade denna sin tvåfaldiga historiska kallelse, nemligen att göra rättvisa åt den misskända både medeltiden och hedendomen; detta visade sig tydligt vid flera tillfällen. En sådan utförligare, allmännare upprättelse åt svenska medeltiden har dock uteblifvit. Vi hafva icke af denna skola bekommit något större historiskt verk med uttaladt och genomfördt syftemål att utplåna de orättvisa skuggor, som den äldre häfdateckningen kastat öfver katolska tidehvarfvet. Den nya skolans historiska talemän företogo sig i stället, att försvara åtskilliga i deras egen samtid qvarstående medeltids-institutioner. De opponerade sig mindre ofta och häftigt mot fransyska bildningens åsigter i svenska medeltidens historia, än mot dess kraf på åtskilliga reformer och samhällsförbättringar. Så blef svenska katolska tidehvarfvet snart öfvergifvet också af nya skolan. Men hedendomen, den fornåldriga svenska historien, blef med så mycket större värma omfattad. Ett nytt fenomen visade sig på allmänna tänkesättets horizont här i Sverige. Det var en hastigt utbredd och häftigt upplågande kärlek till svenska forn-

åldern, dess gudalära, sagor och lefnadssätt. Det var den göthiska förtjusningens, Gothomaniens, Gothicismens vindkast, hvars susning något hvar bland oss äldre ännu minnes. Fröet till denna sinnesstämning var en naturlig och berömvärd kärlek till förfäder och fosterjord. Det var minnets och frändskapens sympati för de toner, som fordom klingat i de dalar, der vi nu lefva. Det var svenska sönernas kärlek för modren Svea, för denna

"Jord, som oss fostrat har och fädrens aska gömmer."

De nordiska skaldernas Adam var den, som först på andra sidan Sundet anslog dessa toner, hvilka snart och högljudt återklingade öfver hela Skandinavien. De män, som inom vårt fosterland skönast och mest hänförande instämde deri; de två män, hvilkas tjusande och fornnordiska sånger förde hela svenska folket in på denna bana, desse män hafva båda utgått från vår hemort och från detta landskaps dalar. Härifrån hafva de klingat, de aldrig förklingande tonerna från den siste skaldens harpa och den döende vikingens skär; och Wermländska Hembygden blef med tacksamhet och kärlek besjungen, innan hela fosterjordens, innan Sveas lof uppstämdes af Sveas störste skald, hvilken slutligen uti Frithiof reste den skönaste minnesvård öfver sig, öfver Skandinavien och öfver den nordiska sången. Denna skaldeskola, och de åsigter, som alstrade den, äro dyrbara för oss, icke blott som Svenskar utan äfven såsom Wermländningar. Det är vårt, det är Wermlands bidrag till den svenska, den europeiska bildningens tempel, ett herrligt, ett för oss ärofullt bidrag. Såsom en del af civilisationens stora verldsbyggnad stå dessa skaldeverk, denna nordiska sångverld, såsom ett herrligt göthiskt torn, uppfördt af Wermlands snille och kraft, ett torn, som, ære perennius, trotsar förgängelsen med uppåtsträfvande spetsbågar, hvilkas färgrika infattning kastar all diktens glans öfver dess inre, och från detta inre ljuda Brages harpa och Ingeborgs klagan; den siste skaldens afskedsqväde och den störste skaldens Frithiofs sånger; så sköna och herrliga, att äfven

"Södern lyssnat till de höga toner."

Och när den lyssnande Södern frågar, hvarifrån dessa toner komma, och kastar undrande blickar åt höjden af det herrliga tornet; då

"Syns en flagga på spets och den visar åt Nord
"Och i norr är den älskade jord."

Ja, här i våra dalar är den fosterjord, hvilken de så varmt hafva älskat, dessa skalder, hvilkas sånger skola blifva älskade, så länge svensk tunga talar och svenskt hjerta klappar.

Men poetisk skönhet och historisk sanning äro två skärskilda ting. Poetisk skön var den bild, som då framsväfvade om

"Sveas fordna dar och fädrens stora minnen."

Men historisk sann var den icke. Den var ett försök, att med poesiens blommor, snillets lager och patriotismens eklöfskransar utstyra och pryda den gråa hedendomens tallbeväxta klippor. Det lyckades till en tid, ty hvad lyckas ej för det öfverlägsna snillet? Det uppstod en slags afgudadyrkan för hedniska forntiden. Den blef nära nog ett ideal af tro, ära och af hvarje manlig samhällsdygd. Alla dess skuggor sjönko sjelfva i skuggan; de förtegos eller gömdes. Alla dess ljuspunkter deremot blefvo af snillets prisma uppfattade, förstorade, brutna i de herrligaste färgor. Det är naturligt att, vid en sådan behandling, en sådan försköning af det hedniska tidehvarfvet, skulle det katolska vid dess sida nedsjunka i allt djupare mörker. Ju mer hednatiden upphöjdes genom poesiens färgglans, desto skarpare, desto ofördelaktigare blef afbrottet till den jemförelsevis stjufmoderligt behandlade katolska perioden. De göthiska vännerna arbetade således till samma mål som den fransyskt-historiska skola, hvilken de i öfrigt bekämpade. Det skedde visserligen medvetslöst, men det skedde dock, och har ända till vår tid mycket bidragit till den ofördelaktiga dager, som hvilar öfver katolska tidehvarfvet; bidragit till den oförtjenta glans, som ännu i mångas ögon hvilar öfver den gamla hednaåldern.

Vi tala med flit om denna oförtjenta glans. Sångaren behandlar sitt ämne, huru han vill: men häfdatecknaren och vettenskapsmannen måste först och främst söka sanningen; och när man i afseende på vår hedniska fornålder söker denna sanning; hurudan är den verklighet, som framstår för blickarna? En folkstam, som lefde i det råaste afguderi och åt sina oformliga trä- eller stenbeläten offrade menniskoblod, i nödens stund till

och med egna barn och egna konungar, och som vid de stora högtiderna prydde offerlunden kring sitt förnämsta afgudatempel med en stor skara bleka och blodiga menniskooffer; — en folkstam hvars förnämsta äring och ära bestod i ett vikingalif, som i sig sjelft var ett systematiskt plundrande och mördande bland ofta fredliga och oskyldiga grannar; — en folkstam, bland hvilken mordbrand och försåtliga anfall voro vanliga och af allmänna tänkesättet nästan gillade; — en folkstam som lagligen utsatte sina barn, dödade sina slafvar och plundrade sina grannar; — korteligen taladt, en folkstam, lik alla andra vilda och hedniska folkstammar. Se der den verkliga bilden, sedd vid sanningens dagar! Huru mörk, huru ohygglig visar han sig icke i jemnförelse mot det kommande katolska tidehvarfvet! Äfven det har sina skuggor, många och mörka, men också af efterkommande motståndare nitiskt uppsökta, mycket förstorade och bjert framdragna. Dock äfven med dessa skuggor, huru skön, huru välsignelserik visar sig icke katolicismen i jemnförelse mot hedendomen! Lik högtidliga klocktoner ljuder den inträdande christendomens kallelse till rättvisa, försonlighet, ömsesidig fördragsamhet, christelig frid. Barnens utsättande förbjudes, slafven får först skydd och slutligen frihet. Vägar anläggas, handeln fridlyses, sjelfhämnden förbjudes och den fattige, den lidande, den skeppsbrutne tages i lagens och kyrkans beskydd. Vikingatågen omdöpas med sitt rätta namn af plundringsfärder och blifva sedermera afskydda af hvarje ädlare sinne. Havamal är högsta exponenten af hedendomens moral och lefnadsvishet. Huru ofta finner man icke i densamma sjelfhämd, falskhet och orättvisa föreskrifna! Jemnför detta Havamal med sina motstycken, med Syrachs bok eller med Frälsarens bergspredikan. Denna enda blick i hjertat, först af Asaläran sedan af Christendomen, skall för alltid vara nog att bota dig från hvarje känning af ensidig beundran för den förra. En lefnadsvishet så full af hårdhet och egennytta, som den i Havamal, skulle nödvändigt alstra ett slägte, lefvande och handlande i samma anda. En lära så vis och rättvis, så mild och ren, som christendomens, skulle nödvändigt utöfva ett helsosamt inflytande, åstadkomma en välgörande förändring. Mine bröder! Vi hafva hört

våra snillrika landsmän med sina sånger försköna Sveriges hednaålder. Den tid torde komma, då andra skalder upptaga och i lika odödliga sånger förherrliga det myckna stora och vördnadsvärda, som ännu ligger gömdt eller obearbetadt i Sveriges historia under katolska tiden. Ansgarius och S:t Brita hafva ju redan funnit sina sångare.

Om runstenarnes ålder

af

N. R. Brocman.

(Med Frihetstiden, hvilken epok först uti fjerde delen utaf Sveriges sköna Litteratur af Wieselgren vunnit fullständig rättvisa, uppgick öfver Sverige ett nytt tidehvarf af vetenskapligt ljus, som äfverglänser alla både föregående och efterföljande, om man jemförer tidernas förhållanden och fäderneslandet med fremmande länder. I flera afseenden kan till och med en återgång sedan dess sägas ha inträffat, som i ett och annat fall ännu icke blifvit tillbakavisad. Bland andra utmärkta vetenskapernas befordrare intager Brocman, Langebeks förtrogne, ett högt rum. År 1762 utgaf han Ingvar Vidtfarnes*) saga med företal och bihang af fortfarande historiskt värde. För att fästa yngre forskares uppmärksamhet på detta gamla, numera föga studerade, arbete, som tillika är sällsynt att påträffa, meddelas deraf några utdrag. En mängd runstenar, som Göranson och andra svärmare tilldömt en vida mer än tusenårig ålder, bevisas här tillhöra kristna tiden. Brocman anser ingen enda runsten kunna hänföras till hedenåldern. De få andra runstenar, som sedan Geijer och några nyare ansett vara hedniska, hålla heller icke stånd, såsom synes af Fornnordiska Bibliothekets andra häfte, sid. 42. Om den äfven i sednare tider mycket omskrifna runristningen öfver Gorm och Tyra Danabot, införa vi här Brocmans omdöme äfvensom flera hans anmärkningar. Till hvad vi förut erinrat om runorna, må bifogas, att äfven den lärde isländaren Arnas Magnæns**) ansåg latinska bokstäfver i norden vara äldre än runorna, som efter de förra sedan blifvit formade.)

---

*) Lefde omkr. 1040. Sagans författtare anses vara munken Oddr, som lefde omkr. år 1200.

**) Otto Sperling ansåg runorna med kristendomen inkomna i Norden. Salmasius, de lingu. Hell. II. 382, härleder runornas ursprung från de i Constantinopel, efter romerska väldets ditflyttning, brukliga bokstäfver.

När Saxo omtalar Drottning Tyra Danabots Dödsfall, säger han, at Harald låtit begrafva hänne icke långt ifrån sin Faders Hög; hvaräst uti hans Tid et Guds-Hus var imellan både desse Makars Griftvårdar: Thyra Danicæ Majestatis caput absumta est. Cujus corpus Haraldus amplissimo funere elatum magno cum omnium plangore non longe a patris tumulo sepulturæ mandavit. Ubi nunc quoque Sacrarium perspicere est, duorum conjugum socialibus bustis intersitum. Sedan omtalar han en ovanligen stor Sten, som K. Harald uppbådat hele sin Skepshär, at med Oxars Tilhjälp bringa från Stranden, där han i Jutland blifvit funnen, up på sin Moders Hög; hvilket Upsåt han likväl måst låta fara. Post hæc Haraldus, äro hans Ord, totam regni classem exerens, ne parvo apparatu magnæ molis pondus aggrederetur, junctis hominum boumque copiis inusitatæ magnitudinis saxum Jutico littore repertum, quo matris tumulum insigniret, abstrahi jussit... Inter hæc Haraldus circa tractum lapidis occupatus... Poenituit tunc Regem pecudalibus jugis humanas alligasse cervices. Nam cum omisso vehendæ molis proposito, tractum Saxi in belli apparatum convertere voluisset, gravissimum militis Supercilium expertus est. Man kan såleds af Saxo på intet Sätt styrka det Påstående, som gemenligen göres om Jällinge Runstenar, at de ifrån K. Harald Blåtands Tid skola vitna om Runstenars Ålder i Norden. Vulcan. de literis et lingua Getar. et alii sequ. temp. Snarare må man af denna Saxos Förtälgning sluta, att inge Stenar uti Haralds Tid kommit uppå dess Föräldrars Högar. Torffæus in præf. ad Trif. hist. vidgår ock, at själfva Skriften är yngre, än K. Harald Blåtands Tid; och äro flera Ord däruti misstänckta. Störste Stenen läses sålunda: *Haraltr Kunugr bath gaurua kubl thausi aft Gurm fathur sin auk aft Thiurni muthur sinala. Hiraltr (tha er Ottr) Kassor van Tanmaurk*, och på andra Sidan, under en Drake, om hvars Kropp en Orm sig slingrat: *ala auk Nurving*, samt på den tredje, under en Man med Heligbetstekn kring Hufvudet: *auk tinisa folk (thioth) kristno.* Hvilket alt, om de förmenta Rättelser äro tåleliga, i Anledning af hvad Olof Tryggvarsons Saga förmäler om Käjsar Ottos Förrättningar i Danmark och Norje vid denne Tid, förmodeligen sålunda k n förklaras: Harald

Konung böd göra denne Hög efter Gorm sin Fader och efter Tyra sin Moder, då Käjser Otto vann Danmark, och alt Norje, och detta Folk kristnade. Dock såsom i denna Öfversättning åtskilligt är vågadt, hvartil Ritningen väl någon, fast icke fullkomlig, Anledning gifver; så må hon komma ibland de Gissningar, som, då man om rätta Sammanhanget är villrådig, endast framsättas för at skärpa någons Eftertanka, som måtte hafva Tillfälle at taga desse Stenar uti et nogare Ögnasigte. På andre Stenen, som är mindre och utan Krus, läses nog rent: *Gurmr Kunugr garthi Kubl thusi aft Thurui kunu sina. Tanmarkar-But.* d. är: Konung Gorm gjorde denne Hög efter sin Qvinna Tyra Danabot. At förlika den Motsäjelse, som tyckes vara imellan denne Sten och hvad Saxo om Drotning Tyras Död och Begrafning berättar, skulle blifva för vidlyftigt, och til närvarande Ämnes Uplysning föga tjänligt. Nog, at desse Stenar intet kunna sägas vara från Konung Haralds Tid, och at de på den ene befintliga Ritningar, utan Afseende på Språket, flytta deras Tilredande til de Tider, då Folks Sinnen i Norden varit upfyldta med Vördnad för Helige och Fasa för Drakar och Ormar.

Jag måste då bekänna, at jag ibland alla ännu bekanta Runskrifter, aldrig vet en enda, som med något Skäl kan hållas hednisk.

Det man menar, at de Runstenar, som finnas i Kyrkmurar, skola vara antingen i elfte eller tolfte Århundradet ditlagde, är mycket ovisst. De förste Christne hade här i Norden, såsom annorstäds, inga Kyrkor; utan höllo sin Gudstjänst under öpen Himmel: hvarefter ännu på några Ställen i Riket et eller annat Minnesmärke är at syna, som jag, efter min Tanka, et sådant vid Norrköping igenfunnit, och tillkänna gifvit i Berättelsen om Norrk. Åld. och Öd 34. Halfs. De Kyrkor, som sedan, jämväl i förnämnda Tidhvarf, bygdes, voro, så mycket man af Historien kan samla, mest af Trä, som i något senare Tider, då dessa voro gamla, och Christenheten öktes, ändteligen til större Delen med andra af Sten blifvit förbytta. Och så lång Tid tyckes icke behöfts at göra en Runstens Skrift mindre agtad, om hon ock en god Tid efter Christendomens Hitkomst på honom blifvit uthuggen. De fleste Runstenar hafva oförnekligen

blifvit upreste efter Bönder, som ganska många Stenar där om vitna, bland hvilkes Efterkommander, så snart Fattigdom och Vårdslösa kommit i Ställe för Välmagt och Ärelystnad, det väl kan händt, at hela Slägters och tillika deras Minnesstenars Anseende förfallit. Sålunda hafver jag med Förundran set, huru sådane Grafstenar, som vi nu bruke, och hvilke värkligen varit lagde at hölja och betäcka döde Kroppar, innom 50 År eller ringare Tid, blifvit flyttade från sina rätta Ställen at tjäna til Fotträn, Trösklar och Trappstenar i enskildt Folks Hus och Gårdar. När så händer i våre Dagar, som långt ifrån icke lemna de dödes Grifter så ovårdade, som de förste Nordens Christne med sine Minnesstenar, efter äldre Bruk gjort; så kan det icke synas så underligt, om dylika deras Stenskrifter inom en lika Tid, något förr eller senare, blifvit ifrån sina första Ställen flyttade: hälst en sådan Runstenarnes Flyttning för at läggas i en Kyrkas Grundval eller Vägg, hvilket gemenligen så skedt, at de likafullt kunnat läsas, intet är något Tekn, at de vårdslöst blifvit handterade, utan snarare, at de, til de Dödes större Heder, därigenom blifvit til så mycket förnämligare Hvilor befordrade. Man hafver Exempel, at Helgons Lik och Grafskrifter sålunda i Kyrkomurar blifvit insatta, såsom den hel. Knuts i Odense, Worm. fast. Dan. L. 1. c. 9. den helige Meinards, som var Lifländarnes förste Apostel, i Riga Domkyrka, och, som det säges, Ingrid Ylfvas i Bjälbo Sakristias Mur. Jag är ock osäker om icke et sådant Bruk gifvit Anledning til våra Epitaphiers Upsättande på Kyrkoväggar, emedan åtskilliga af dem föreställa hela Likkistor, såsom voro de i Muren mest inpassade, icke mycket olika det förnämnda Biskop Meinards Monument. Men at mera hålla sig vid Runstenar; så finnas ock sådane, som de dödes Anhörige självfve låtit i Kyrkmurar insätta. Hvaraf jag allenast vil anföra en i Högby Kyrkomur, i Småland, emedan, i Anseende til både självfva Orden på honom och dess äljäst ovanlige Figur, intet tvifvel lärer vara, det han ju endast til sådant Bruk blifvit huggen aflångt fyrkantig och icke större, än att just denna Mening i två Rader på honom kunnat rymmas: *Sigtrugr læt. sitia Stain thena æftir Haltan fathur sin. Guth hial.* d. ä. Sigtrug lät sätta denne Sten efter sin Fader

Haldan. GUD hjälpe. Baut. 1040. En annan icke så mycket jämn Runsten, som utan at tilförne hafva varit uprest, blifvit lagd i Quibille Kyrkomur, ses N. 1080 ib. med denna Påskrift: *Ifi auk Thurgutr, thær lagdu Stin ifr Jariak. Gud hialpe Sol hans*, d. ä. Ifve och Thorgöt, de lade Stenen efter Jerek (eller Erik.) Gud hjälpe hans Själ. Flere äro de Stenar, som i Form af andre Likstenar, dock något smalare vid ene än andra Änden, såsom dylike af trettonde och fjortonde Århundradet här med Latinsk Skrift stundom förekomma, och ännu i Ryssland brukas, blifvit med Runor i Kanterne ristade och på Kyrkogålfven lagde öfver förmögne Bönders Grafvar. I Funbo och Långtorna Kyrkor i Upland äro tvänne sådane, Baut. 543, 621. i Skepsås Kyrka och på Roxlösa Kyrkogård i Östergöthland, 912, 920, någre, flera Ställen intet att nämna. Dock såsom desse Runstenar äro mycket jämne och af en finare Stenart, än de, som finnas vara i frie Luften upreste; så vil jag til et Slut allenast i Korthet anmärka, at, när Christna Kyrkor här i Landet först började byggas, det intet strax blef hvar och en tillåtet, uti dem at begrafva sine döde. Det var då en Nåd, som borde väl betalas, at allenast på en Kyrkogård få sin Hvilostad, som af någre Likstenars mödosamma Uthuggning, på hvilke finnas både Runor och Latinska Bokstäfver, samt deras Lägen på Kyrkogårdarne, kan synas. Baut. 937—948. J. F. Peringsk. præf. ad fragm. Run. pag. etc. En på Öland vid Bjärby Bro, efter gamla Sättet, uprest Runsten innehåller tvänne Folks Minnen, af hvilke den ene blifvit annorstäds och en i Soknekyrkan begrafven. Skriften är denna: *Airikr .. Biurn litu raisa Stain thina at Fastulf fathur sin. Siglaug lit raisa iftir buanta sin: han jar grafin i Kirkiu.* d. ä. Erik .. Björn låto resa denne Sten åt sin Fader Fastulf, och Siglög lät resa honom efter sin Bonde (eller Man), som är begrafven i Kyrkan.

Slutet blifver detta: at här finnas en oändelig Hop Runstenar, som blifvit tilredde, sedan Christendomen allmänt blifvit vedertagen och Kyrkor börjat at byggas; men at ingen däremot ännu kunnat framdragas, som uppå sig hafver något Tekn, hvilket man kan hålla för Hedniskt....

En liten Skrift under Titel af «Conjectura pro conciliando Veteris Danorum Historiæ cum Germanorum re-

bus gestis consensu, facta a I. E. Schlegel, Prof. J. Publ. et Polit. in Acad. R. Sor.», som för någon Tid sedan är tryckd i Köpenhamn, beviser, igenom Jämförelse imellan de Gamle Franske och Tyske Skribenter, samt det, som Torfæus in Ser. Reg. Dan. pag. 405—407 utur Olof Tryggvasons handskrefna Saga anförer, at dess Författare af dem låntagit alt, hvad sålunda om de äldre Danske Konungars både Namn och Bedrifter i hänne berättas. Han hänförer det ena med det andra til sina vissa År, och gillar på samme Grund de Isländska och Danska Antekningar, som på År 809 eller 812 utsätta Ragnar Lodbroks Regementes Början efter sin Fader Sigurd Ring; som med Käjsar Karl den Store då kan hafva uppå en Tid regerat: äfven förr än Franska Magten Alperne öfverskridit, eller, som Torfæus l. c. pag. 385 tydligare säger, förr än för:de K. Karl blef Käjsare. Hvilken Omständighet han tagit ur Nornagästers Berättelse, och håller för mycket betydlig. Sigurd blifver såleds, efter dessa Anmärkningar, den samme Sigfrid, som Saxiske Konungen, eller Hertigen, Witekind år 777, och sedan oftare, tagit sin Tilflygt til. Gjukungarne, som Sigurd Rings Svågrar, Gandalfs Söner emotstodo, medan han själf, uti en hög Ålder, dragit mot Kyrer och Qväner, eller Kurländare och Finnar, förklaras genom Franske Konungarne, dem Sigurd Fofnesbane (hvarmed för:de Hertig Witekind i Westphalen beteknas) vid samma Tilfälle biståt, så at desse Gandals Söner för honom, sedan han tilförne drifvit Starkotter til rygga, ändteligen måst gifva sig på Flygten. Brynhilda, som Sigurd Fofnesbane älskade, menar Auctoren, icke betekna något Fruntimmer, utan snarare Saxiska Landet, så länge det varit sin gamle Hedendom tillgifvet: til Följe hvaraf, under Gudrunas Namn Christna Läran skal ligga förborgad. Vil man medgifva en sådan Förklaring öfver Wolsunga-Sagan, som jämte det värkliga, och ofärgade i hänne, just icke är orimlig, och antaga samma Tidräkning; så kunde däraf det blifva nog sannolikt at Runorna, fast än under någon annan Skapnad, med Frankerens Infall kommit til Saxen och därifrån längre til Norden. Vil man tillika försöka en Jämkning imellan tvänne olika Meningar om Tiden, när Bråvalla Slag ståt, som icke väl synes kunnat tima, sedan Frankerne med Alfvar anfallit Saxarne.

emedan desse sedermera förmodligen icke haft Lägenhet til detta Slag at skicka K. Harald Hildetand Hjälptroppar, som omtalas uti dess Beskrifning under Namn af Saxahär; så är det icke häller olikt, at den Brunu, som var K. Haralds förnämste Krigsöfverste, varit samme Bruno, K. Witekinds Broder, som 10 År för honom, eller vid pass År 775 låtit sig döpa. Joh. Pideritii Chron. Comit. Lipp. pag. 114 sq. Witekinds senare Flykt til K. Sigurd Ring strider icke emot en sådan Bekantskap tilförne, utan tyckes snarare Brunes svikfulla Upförande emot K. Harald då redan utmärka något större Saxarnes Förtroende för Sigurd, än för dess Farbroder, som de borde följa. Men man lemnar detta til andres Ompröfvande, och stadnar endast vid den Anmärkning, huru Bokstäfver vid denna Tid kunnat komma til Norden, och om icke förr, åtminstone då dit kommit, emedan Starkotter, som bivistade Bråvalla Slag, det samma beskrifvit: hvilket icke kunnat ske, om icke vid samma Tid de förnämnde Nordens Bokstäfver eller Runor varit i Bruk. Saxo säger väl, att denna Starkotters Beskrifning mera blifvit i Folks Minne, än någon Skrift förvarad: Historiam belli Svetici Starcatherus, qui et ejusdem prælii præcipuum columen erat, primus Danico digessit eloquio, memoriæ magis quam literis traditam; Men den långa Förtekning, som han sjelf, efter Starkotters nämnda Berättelse, anförer på bägge Härarnes Kämpar och Anförare, tyckes icke allenast bevisa, at hon til honom skriftligen blifvit lemnad, utan ock, at hon nog länge, eller snarare ifrån sjelfva Författnings-Tiden, skriftligen varit författad. Annars synes det varit nästan omögeligt, at så många Namn, och åtskilliga Händelser, som sig vid detta Tilfälle tildragit, med den Ordning, som Saxo dem anförer, kunnat inemot 400 År riktigt och med Sammanhang behållas. Ty af en hel annan Beskaffenhet är det Exempel, som af första Christna Församlingens oförändrade Symbola anföres ex Ep. Hieronymi 61. 9 et Augustino de Symbolo in Diss. Ab. E. Renström de Hist. Sviog. defic. et restaur. p. 11. Men at åter komma till Wolsunga-Sagan; så innehåller hon väl, at Sigurd råkat Brynhilda i Frankernas Land, när hon om Runors förträffliga Egenskaper lemnat honom sin Undervisning. Men Frankerna hafva, så mycket man med

Visshet vet, aldrig haft några Bokstäfver förr, än de i 6:te Århundradet började bruka Latinsk Skrift, som man finner af de Qvarlefvor, hvilka i K. Childeriks Graf äro igenfunna. Jo. Eckhart de Reb. Franciæ T. 1. pag. 39. sq. Och kan det derföre intet vara troligt, at Runor kommit ifrån Frankerne; så framt någon icke ville inbilla sig, at detta Folkslags Latinske Bokstäfver, sedan de hitkommit, på en ganska kort Tid så blifvit förvandlade, at de vid Ansgarii Hitkomst icke mera för de samme, utan för andre och Landets egna Skriftekn varit at anse. Man kan likväl intet neka, det ju en stor Likhet är imellan några Runor och deras motsvarande Bokstäfver i Latinska Alphabetet; hvartill då det kommer i Åtanka, att Runorna på våre Runstenar nästan alltid stå imellan två långa Linier, hvaraf, om de Latinska Bokstäfver på sådant Sätt innom 2 jämt åtskilda Strek blifvit ristade, några af dem nödvändigt till en sådan Skapnad, som en del Runor hafva måst ändras, så framt de til sina Hufvuddrag skulle blifva känbara; den Misstanka än mera ökes, som en del Lärde haft, at Runor intet äro annat, än illa skrefne Romerska Bokstäfver.....

I Odens Tid voro Runstenar icke bruklige: och sedermera nämnas de af ingen gammal Skribent, förr än af Saxo, som inemot 150 År efter Ingvars Död, behagat af en lång Mansålder, den de uti hans Tid visserligen ägde, såsom Poet och Sagoskrifvaren, göra dem utur Viset gamle; fastän han tillika tydligen säger, at man så väl vid deras första Upkomst, som i Skaldedikters Förfärdigande, tagit Romerska Stenskrifter til Efterdöme: i hvilket sit Omdöme, hvad Skaldernes Qväden beträffar, han likväl ganska mycket felar. Om då Åstundan at efterapa de Romares Stenskrifter, efter detta Saxos Vitne, och förr än Christendomen hitfördes, gifvit Runstenarne Uprinnelse; så frågas, när äljest, våre Förfäder bryt sig så mycket om de Romares Seder at de dem efterfölgt eller så högagtat, at de dem velat emottaga? Skulle jag svara efter min Tanka; så blefve mit Svar, at hvarken de gamle Romares, eller det senare Roms Presterliga Regemente här uti Landet varit, eller kunnat vara, oss så angenämt, förr än Catholske Prester, tillika med Christendomen, om bägge Delar bibragt Förfäderne, jämte en partisk Kundskap därom, en smickrande Lyst-

nad och en vidskeplig Vördnad för alt, som kommit ifrån Rom: hvilken med Tiden så småningom rotats i Landet, och blifvit uti gemene Man inplantad....

Runstens Tiden utgör sålunda et helt annat Tidhvarf, än det någre tiltagsne Skribenter förr vågat at utsätta, då de det samma begynt icke allenast ifrån Odens Hitkomst, utan ock långt däröfver. Huru länge det varat, skulle väl tämligen kunna slutas af de här ofvanför anförde Runstenar, emedan ingen däribland kan visas vara yngre än 200 År efter detta Tidhvarfs bevislige Början; men mera stadfästes denne Runstens-Tidens Gräns af sjelfva Stenslagen; och någre Runstenars Slättning, som på Gråstenar icke, utan med mycken Möda och Konst, kunnat värkställas. Således finner man väl stundom en eller annan mera slät Runsten, än de vanlige; såsom vid Bro Kyrkodör, Baut. 262: vid Wekholms Kyrka i Vapnhuset, Baut. 609; i Sacristidören til Sigtuna Stadskyrka, och inom Eskilstuna Kyrkodör, bredevid den, som omtalar Ingvars Färd; Och måtte man i anledning däraf undra, hvarföre Folk velat spilla Tid och Arbete på de mera hårde och ojämne Gråstenar, om de, då Runstenar börjat at uthuggas och under det dylike gröfre Stenar länge därefter blifvit til Runristning brukade, haft Tilgång på et sådant blötare Stenslag, hvaruppå Skrift och Ritning med mindre Besvär, än uppå desse, efter skedd Politur kunnat blifva både nättare och fullkomligare? Nu emedan alle Ingvars Stenar, och de öfrige Runstenar, som efter dem blifvit tilredde, merendels äro grofve Gråstenar; så sluter jag först deraf, at de blötare och til Uthuggning tjänligare Stenslag, som fås från Öland och Gotland, öfver 100 År efter Ingvars Död ännu icke varit til sit Bruk bekante. En gammal Runskrift, som Peringskjöld beskrifvit in not. ad vit. Theod. R. p. 458, beviser nästan at våre Runstenshuggare varit okunnige om denne Skilnad imellan Stenslagen, til dess Gotland åter kommit under Svenskt Herrskap, och man där på Landet fåt Stenbrotten i gång; hvilket jag intet ser stort förr, men väl senare, än nyssnämnda Årtal kan hafva timat. När de, som bestyrt om denna Runskrift, på hänne ärhållit detta til Beröm och Loford: *thir farthi Stin thini af Gutlat.* d. ä. de förde denne Sten af Gotland; så är det nog Bevis där-

uppå, at slike Runstenar då ännu varit rare här i Landet: och intet väl troligt, at en efter Folks dåvarande Begrep lika god Sten kunnat fås närmare, eller uti Upland: hvaräst denne i Norsunda Kyrkodör blifvit funnen. Men at nogare utmärka, när Gotländska Stenbrotten blifvit upptagna, lärer knappt vara säkrare Anledning, än den man af självfve de Gotländske uthuggne Stenars Ålder kan finna. Jag vet då intet, om vi hafve någon äldre sådan tilhuggen Sten, hvaruppå et eller annat slags Skrift nu läses, än den som i 3 Fl. p. 148. är anförd öfver Slaget vid Witau: hvilket efter År 1130 måste förelupit, men i anseende dertil, at detta ställe är på Ön Rygen beläget, och på andre Stenar under Namn af Witavad säges höra til Danmark, hvarunder denna Ö icke förr än 30 eller 40 År sednare bevisligen begripits; så kunde kanske denne Runsten icke vara äldre, än År 1170: då man, såsom af andre Runstenar jämväl synes, på fasta Landet i Sverje ännu icke brukat, utan på Gråstenar, at uthugga sina Runor. Med Latinsk Styl fants icke häller År 1753, då jag tillika med min värde Gynnare Hr. Langebek besökte en Tredjedel af de Gotländska Kyrkor, uti dem någon äldre Sten, än den, som beskrifves in Act. Lit. Ups. 1750. p. 122. och tydligen utvisar Årtalet M. CC. eller 1200. Hvaraf jag då strax förestälte mig, at man inga äldre Stenskrifter uppå lika väl tilhugna och polerade Stenar skulle finna uti det öfriga Svea och Götha Rike: som från Gotland och Öland ännu i dag emottager alle Likstenar, som med Skrift och Figurer uthuggas. Sedermera äro ock inge äldre Gotlandsstener fundne, hvarken där, eller annorstädes i Riket. Men af Sandsten har jag först uptäckt et Biskop Henrichs Monument från Slessvik, af År 1150 eller så vid pass, i Lunds Domkyrka, med Latinsk Påskrift, som i min Morbroders D. Corylander Berättelse om denna Kyrka blifvit aftagen och med flera de älsta samma Kyrkas Monumenter til H:es Maj:t Drottningen öfverlemnad (Cf. Supr. p. 58), några dylika i Småland, Södermanland, och Westergöthland, med antingen Runor allena, eller Runor och Latinska Bokstäfver tillika: l. c. p. 250. Biskop Meinards Griftvård i Riga Domkyrka är af samma Slag; fast än denne Stads äldste Bebyggare på Gotland haft sin störste Handel, och snarare därifrån tyckas hafva

bort taga et bättre Stenslag at förvara sin Biskops Åminnelse uti, om de det därifrån vetat bekomma. På själfva Gotland hafver en förnäm Prest icke låt annat Monument, än af Sandsten, som, därföre af Väta mycket skadadt, ännu ses inom en Pelare i Dalems Kyrkodör. Hade Folk när detta gjordes, känt den sedermera til sin Nytta bättre kände Gottlandssten; så hade de förmodligen i dess Ställe intet utvaldt et til detta Bruk sämre Stenslag? Man har såleds, efter min Tanka, näst Gråstenar först börjat til de Förnämares Ihugkomst at bruka Sandstenar, och så ändteligen Gotländske Kalkstenar. Men sedan desse nog blifvit bekante, och de vanlige Stenhuggare, som voro Klerker och i sin tid lärde Män, intet vidare velat spilla sin Möda på hårdare Stenslags Tilredning, hafver det blifvit nödigt för hvar och en, som velat hafva någon Grafsten huggen, at antingen själf hämta honom, eller förskrifvan från Gotland. Både Tilhuggningen och Öfverförslen har då varit kostsam, och for de fleste odräglig, då Bondeståndet, som efter Konungen och dess Håffolk i de äldste Tider var det enda som hade något vid Riksmöten at säga, miste sin gamla Högagtning igenom et nytt lefnads- och Tankesätts Upkomst, utländskt Adelskaps Indragande, andeliga Frelsets Tilväxt, och gamla Odalrättens Förvandling i en mindre betydande Skattemanna Rätt. Alla dessa Tilfälligheter hafva hvar för sig hos våre Förfäder mycket kunnat bidraga til Runstenars Afläggande och Latinska Stenskrifters Uprinnelse i Stället. Hvarifrån, då man allenast håller sig vid det bevisliga, och räknar 200 År tilbaka, man stadnar något ofvanför Ingvar Vidförlas Tider. Men såsom denna Ändring icke tildragit sig igenom något Tvång eller allmänt Påbud, utan af för:da Tilfälligheter likasåsom gjort sig själf: och därföre någon Tid behöfts til dess Stadga; så vet jag intet nogare at utstaka rätte Runstenstiden, den jag inskränker innom Gråstenars Ristning allena, än då jag låter honom stadna uti et Tidhvarf af 200 År: som på detta Vis igenfinnes, antingen man går ned ifrån Ingvars Död til de efterföljande Tider, eller ifrån dem up till honom tillbaka....

I Are Frodes Uptekningar läses, huru hvarken de Norske, eller Svenske, som först nedsatte sig på Island, förståt at räkna Tiden, förr än en, som het Thor-

sten Svarte, påfann at hvart 7:de År tillägga en hel Veka och dessutom en Dag hvart 4:de År. Om de öfrige Nordens Invånare tilförne intet bättre förståt Tidräkningen; så kan man utan Fara säga, at Runstafvar icke häller förr varit bekante, mindre sådane, som de nu finnas. Kan ock hända, at Thorsten allrig blifvit så slug på Årsräkningen, om han icke af Omgänge med Christne fåt denna Eftertanka, som han velat inbilla sine Landsmän, at han sjelf i Sömnen påfunnit. Detta torde han hafva gjort, för at så mycket snarare vinna deras Bifall och Högagtning; såsom Runornas Upfinare på lika Sätt föreställes lutande, sömnagtig och mycket grundande, förr än han lärt så förunderliga Hemligheter, som de i Havamal beskrifvas: och så väl de Romare, som andra Folkslag, de slugaste ofta betjänt sig af slika vidskepliga Dikter, för at så mycket lättare fånga en rå Allmoges Förundran och Bifall til sina Afsigters Upfyllande. När Christendomen här blifvit vidtagen: Kyrkor upbygda: och Allmogen öfvertald at hålla Christna Sedvänjor, samt däribland visse Helgdagars firande; hafver först en noga Tidräkning blifvit nödig. Dock lärer det ändå länge drögt, förr än man påfunnit at tekna hänne med Runor uppå Stafvar eller Käppar. Bohusländska Kyrkolagen, som troligen är skrefven imellan Åren 1043 eller 1055 och 1135 för Konghällas Förstöring, emedan dess Kyrka ännu såsom obränd uti honom nämnes, men Halvardsmässan likväl ibland de vanlige Fester omtalas, ex ed. Jo. Finnæi Isl. Hafn. 1460. förmäler i 13:de Cap. huru det då jämväl var Prestens Sysla, at pålysa Helger och Messodagar, samt vid deras Annalkande, såsom Budkafle i Bygden kringskicka et Korss, som han borde skära i Sånghus- eller Chor-Dören. Hade Runstafvar då redan varit i Bruk; så hade denna möda varit förgäfves, emedan deras förnämsta Nytta är, med hela eller halfva Korss at utmärka de större och mindre Helgdagar. Tiden, när de härefter först upkommit, vet man intet; Men i Saxos Tid tyckas de ännu icke varit bekante, emedan han, som på alt Sätt söker uphöja våre Förfäders Snillebragder, intet omrörer något sådant deras Påfund. Snarare är det troligt, at Korssen på Runstafvarne leda sit Ursprung ifrån dessa, som Presterne tilförne för hvar Helgdag bort tilskära och kring Bygden

utskicka, när nämligen et slikt Besvär fallit dem för tungt, och de i Stället lärt Bönderne Almanachan. Den äldste Run-Calender, man nu kan framvisa, eller vet at nämna, är den, som Wormius in Fast. Dan. 1643 utgifvit, och som År 1328 är antingen sammansatt eller afskrifven. Et mera fullständigt Calendarium Romanum, är det, som jämte Sunnodagha och Teknastafva med Latinska Bokstäfver, utmärker Primdaga eller Gyllentalet, Nytendilse och Thimane med enkla Stafver, som igenom hela eller halfva Twärstrek samt Bågar därvid efter Romerska Räkningssättet åtskiljas, och, för enkle Stafven skull, äga någon Slags Likhet med Runorna. Denna på gamal Svenska sålunda uttydda hvart Års Almanacha har jag funnit framför en År 1469 på Pergament afskrefven Svensk Lagbok, som nu förvaras i Linköpings Gymnasii Bibliothek: och liknar hon dessutom Runstafven uppå de för hvar Helgdag utsatte Figurer; fastän de uppå de flesta Ställen ganska mycket äro skiljagtige från dem vi nu här och där på kringströdde Runstafvar förefinna: til Tekn at de alle äro yngre, än förenämnda Årtal, och Jämväl af senare Påfund eller Förbättringar. Hade man någon Runstaf med et så gammalt eller äldre Årtal uppå; så skulle man af Jämförelse med dessa Permblad kanske snart nog kunna döma, hvilka Tekn, som voro de äldsta. Men af dem jag set med Årtal uppå, hafver ingen varit öfver 100 År gamal. Själf äger jag en med Årtalet 1677 på Handtaget: Men nekar därföre icke, at ju flere finnas, som se långt äldre ut, än denne. Dock gör det här intet mycket til Saken, huru gamle Runstafvar man ock skulle kunna upvisa; emedan deras Tekn och Märken ändå merendels, antingen utur Biblen, eller ifrån Catholska Legender leda sin Uprinnelse. Hvarföre då dessa Korsstekn, Primtalet och Söndagsbokstäfverne borttagas, ingen Ting utom några Horn utan Bemärkelse på en slät Staf eller Sticka blifva tilbaka. Det är då intet rimligt, som Ol. Magni föregifver, at våre Hedniske Förfäder haft Käpar med 7 Göthisko Bokstäfver för hvar Veka hela Året igenom, men at Gyllentalet och Söndagsbokstäfverne, först efter Christendomen uppå dem blifvit tillagda.

De skandinaviska Gotherna

af

MEDINGER.

Den vanliga meningen var en tid, att de skandinaviska folken från svarta hafvet, till *lands*, genom nu varande Ryssland och Polen, dragit till norden. Jornandes påstår till och med, att gotherna först från *Sverige* vandrat till svarta hafvet och, sedan de der grundat ett stort rike, till en del, under Odens anförande, återvändt till Sverige. Utan tvifvel förvexlar här Jorn. herulernas sednare tåg med Odens vandring till norden. Också är dermed ej förklaradt, huru gotherna *först* kommit till Sverige; ty Tacitus talar redan om mägtiga sveviska (gothiskt-tevtoniska) folk, som bebodde detta land och nordsjöns kuster. I hufvudsaken är man nu ense derom, att de nordiska gotherna, liksom de sednare ost- och vest-gotherna, kommo från svarta hafvets folkrika stränder, der vi ock först med historisk visshet (hos Herodotus) finna dem. Frågan är nu: på hvilken väg kommo de gothiska folken till europeiska norden?

De stora landsträckorna mellan baltiska och svarta hafven ansågos af de gamla för vida mindre, än de äro. Denna nejd bestod och består ännu af vidsträckta sand- och sumptrakter, genomskurna af breda floder samt betäckta af stora skogar och sjöar. (Blott på Volgas, Donaus och Veichsels m. fl. stränder är landet fruktbart.)

Utmed baltiska hafvet ända till Karpatherna bodde de gamle sarmaterna och venderna, och blott vid *utloppen* af Veichsel, Düna etc., samt mellan Elbe och Östersjön, sveviska (gothiska) stammar, såsom sednare invandrare och eröfrare. Utan en stor här kan detta ej ha skett; och för att öfverkomma till Sverige behöfde de skepp, i fall de ej gått norr om Finland. Men alla nordiska sagor öfverensstämma deri, att de landstigit i Kattegat. Procopii berättelse om herulernas tåg kan, såsom sednare, här ej komma i betraktande. Sannolikast är att antaga invand-

*) Ur "Die deutschen Volksstämme." Frankf. am Main 1833.

ringar sjöledes utmed kusterna och derifrån uppför de stora floderna, såsom man känner om sachsare och danskar och om engelsmännen än i dag i Amerika och Australien. Sagorna om en gammal handelsväg mellan svarta och baltiska hafven öfver Novgorod kunde endast, om man ej afser sednare tider, häntyda på *enskilda* köpmän och handelskaravaner, men ej på samband mellan folken.

Af *inhemska* (nordiska) underrättelser äro de äldsta källorna isländska, från 12:e och 13:e seklen, men grundade endast på *mundtliga* berättelser och sånger, på det hela föga tillfredsställande för upplysning i gamla skandinaviska historien. I kronologiskt afseende herrskar osäkerhet och förvirring såsom i all mundtlig tradition. Först genom den angelsachsiska *skrifna* historien uppklarnar delvis den fornnordiska historien.

Om Skandinaviens forntid

af

DAHLMANN *).

Pytheas' Thule var måhända ett af Scotlands framskjutande kustländer, eller ön Man, såsom ock J. H. Voss förmodar. Dock vilje vi ej beröfva Pytheas den äran att ha upptäckt Skandinavien och att af alla greker ha varit den förste, som satt fot i land på skandinavisk jord. Om han, som det synes, sjelf kom till den kust, han kallar bernstenskusten, är det rimligare, att hans skepp förde honom till de jutska kusterna, som än i dag ej sakna denna hafsprodukt, än att han skulle gjort den långa och vådliga resan till Östersjön.

Det är för öfrigt icke nödvändigt, att man uttyder allt, hvad Pytheas förefann, efter ländernas nuvarande läge, enär efter den tiden föregått stora strider mellan land och haf, och hvarvid det sednare blef herskare. Vi vilje ej gå så långt i vårt påstående, att nordboernas me-

*) Ur "Geschichte von Dännemark", intagen i Heeren-Ukertska samlingen. I företalet yttrar han "Schen vor den Klippen des allgemeinen Skandinaventhums."

delhaf, Östersjön, då ännu var en blott insjö, hvarvid Jutland, Fyen, Seland och hela kransen af småöar ännu sammanhängde med den nordiska kontinenten, helst man också utan denna förutsättning lätt skulle kunna finna den vik af oceanen, som P. kallar Mentonomon, och omkring hvilken *Guttonerne* bodde i en sträcka af 150 mil. Här låg säkert också bernstensön, Abalus, hvars invånare sålde bernstenen till deras grannar *Teutonerna.*

Icke alldeles säkert synes det vara, att P. här också nämnt *Cimbrer* (Kimbrer); men det är nog, att de finnas här sednare och alltså voro gamla grannar till Teutonerna; — och sålunda kunde lätt det Danmark, som P. såg, ha blifvit förvandladt genom just densamma öfversvämning, som efter Posidonii [född 108, död 50 f. Chr.] vigtiga intyg fördref Teutonerna derifrån och beröfvade största delen af Cimbrerna deras hem. Den var det, som 2 sekler efter P. förde begge folkena till de romerska sydländerna, der de ej framträdde som eröfrare, utan som utvandrare med hustrur och barn samt begärande jord för krigstjenst. Det måtte varit en utomordentlig händelse, som kunnat bringa dem till att vandra så många år omkring utan hem, tills de omsider blefvo en skräck för Rom. Marius frälsade då; men snart behöfde Rom en frälsare från Marius.

I Augusti tid blef bättre kändt, från hvilken kust dessa Cimbrer egentligen hade kommit. Det ankyranska monumentet, hvarpå Augustus kungör sina bedrifter, talar om en Romarflottas färd mot öster, långt förbi Rhenmynningarna, hvilken, förmodligen under Drusi befäl, härjade Cimbrer, Charuder, Semnoner, och föranledde, att de sände bud till Rom för att begära vänskap. Otvifvelaktigt är det också, att Tiberius seglade uppför Elbe och slog läger på dess södra strand, midt emot holsteinska landet. Då hände, att på holsteinska sidan, der landets ungdom just stod under vapen, en gubbe helt allena steg i sin båt, som bestod af en enda urhålkad trästam, sådana som kielerboerna ännu se hos deras grannar i Ellerbeck [samt hos fiskrarne i Slien och Flensborgfjord], blott drifvande den med sin arms kraft — och, då man tillät honom komma i land, länge tyst betraktade Tiberius i hans praktfulla vapendrägt och slutligen helsade honom såsom en gud, den blott en dåre kunde försöka motstå

(Vellej. Paterc. II. 106. 7). Framträngde man sedan så långt som helst, kunde dock detta besök ej bli utan följder för kunskapen om jordens bebyggare; och allt detta har varit vidlyftigt beskrifvet i Plinii förlorade verk om krigen i Tyskland; ty också i sin naturhistoria nämner han ofta Cimbrerna och deras udde, en långt ut i hafvet framskjutande halfö, kallad Cartris, och försummar ej att anföra det den blifvit besökt i Augusti tid. Äfven Tacitus, följande Plinii fotspår, sätter vid oceanens kust det då väl blott ringa, men i sin följande tillvarelse berömda Cimbrerfolket, och Ptolemæus nämner på den nordliga halfön Singuloner, Sabalingier, Kobander, något högre upp Chaler, ännu högre Phundusier och *Charuder*, och nordligast *Cimbrer*. Derföre har Jutland ej blott en på saga hvilande, utan äfven en i historien grundad rätt till att bära namn af den *cimbriska halfön* *).

---

*) Knappast behöfver jag här anmärka, att jag vidblifver att med Cæsar, Strabo, Ptolemæus, Tacitus anse Cimbrerne för Germaner, ehuru skarpsinnigt än efter Joh. Möller nyligen Herm. Müller bestrider denna mening. Äfven Niebuhr förklarade sig för Joh. Müllers åsigt (Kleine hist. u. phil. Schriften I. 385); men jag minns ganska väl, då jag vid ett muntligt samtal erinrade honom om det ankyranska monumentet och vi tillsammans läste i Wolffs Svetonius dessa inskriftens ord: Navigavit quo neque terra neque mari quisquam Romanorum ante id tempus adit, Cimbrique et Chariides et Semnones et ejusdem tractus alii Germanorum populi per legatus amicitiam meam et populi Romani petierunt — och jag då frågade Niebuhr, om han ansåge för möjligt, att i Augusti tid cimbriske sändebud kunde komma till Rom, utan att man der fick kunskap om deras folkstams härkomst; han medgaf då, att saken tarfvade närmare undersökning. Ställen hos Cicero, tal, hållne innan Cæsar visat skilnaden mellan Germaner och Celter, bevisa föga. Och beväpningen? Tacitus har för ögonen Tysklands Germaner, med hvilka Romarne förde krig och för hvilka skattskyldige galliska Gothiner från Lunabergen [på gränsen mellan Böhmen och Mähren] till deras vanära måste gräfva efter jern (Germ. c. 43, Ptolem. II. 11), men hos *Svionerna* i det jernbärande landet prisar han just *vapnen* (c. 44). Jfr Gerlach till Taciti Germ. Afd. 2. H. 1. sidd. 35, 204. Men lemnom nu frågor, som gå vida utom Danmark; mera skäl blir det att i tredje boken, när vi komma att stå på Skandinaviens samlade gebit, närmare granska många ställen i den angelsachsiska litteraturen (som skall fortfarande öppna för oss nya skatter), i Beowulfsdrapan, och i synnerhet uti Vandrarens sång (travellers song), på hvars stora vigt för den äldre ethnografien först V. Grimm har väckt uppmärksamheten; jfr "die deutsche Heldensage", s. 18.

Men att Romarne utsträckte sitt herravälde öfver hela Britannien, det kan ej ha skett, utan att de dervid tillika utvidgade sin kännedom om norden. Ej osannolikt, att under tidens lopp de äfven hörde Islands namn, helst man tidigare seglade dit från Irland än från Skandinavien *) och att man nu förlade Pytheas' Thule till denna aflägsna ö. För öfrigt talade man om en mängd öar eller kustland, som man ansåg för öar. Skandia (Skåne?) hette en af dem, en annan Bergos (Birca?) o. s. v. I öster funnos Daucioner, hvilken benämning man förklarade med danskar. Många andra hos Plin. och Ptol. förekommande namn må framför allt ordkritiken först ha närmare bestämt, förr än man kan försöka på att uttyda dem. Men ingalunda fick man i de följande seklerna bättre kunskap om alla dessa länder och trakter, änskönt de trädde närmare för fantasien. Under folkstormar, genom anfall af nationer, hvilkas namn man förut knappt hört nämnas, gick Vest-Rom under. Som dessa vildt frambrusande folkslags hem tänkte sig den betryckte sydlänningen den höga ödsliga norden, öfver hvilket ingen förmådde tränga fram genom det orörliga, af säf och rör styfva hafvet, hvarföre tåg till södern måtte vara desto mera lockande för dem. Man utsträckte nu namnet Skanzia l. Skandinavia till hela norden och lät det till och med omfatta Scythien (Ryssland); man uppfyllde denna stora sträcka med en massa af råa folknamn, och sålunda syntes, genom en ganska naturlig illusion, de länder, hvilka man tänkte sig som de mest ofruktbara på jorden, vid samma tid vara de folkrikaste. Skandinavien blef moder till otaliga folkstammar: den var liksom verkstaden för nationer. Derifrån kommo i synnerhet gotherna, derifrån de af danskarna fördrifna herulerna, som utvandrade från Skandinavien och sökte åter finna vägen tillbaka dit. Så föreställer gothen Jornandes sig saken; och när Prokop med en något lärdare anstrykning i st. f. Skandia hällre åter

---

*) Dicuilus, de mensura orbis terræ, c. 7. De aliquibus nominatim insulis, p. 29. v. Valkenaers ed. princeps. Paris 1807. Jfr Letronnes anmärkningar till detta märkvärdiga ställe (Letronne, Recherches géographiques et critiques sur le livre de mensura orbis terræ, Paris 1814, p. 138 ff.) i den irländska munkens för öfrigt icke vigtiga verk. — (Jfr Reuterdahls afhandling i ämnet uti Theol. Qvartalsskrift. *Utg:s anm.*

sätter Thule, gör detta tio gånger större än Britannien, och talar om 13 folkstammar, som, hvar under sin konung, der bo, så inveckla sig äfven han i besynnerligheter, och ser blott deri klarare, att han låter *danskarnas folk* bo utom det stora ölandet Thule. I sjelfva verket hade då nyligen danskarna intagit Jutland.

Alla dessa serskilda uppgifter tillsammans gifva på sin höjd det historiska resultat, att i Skandinavien funnos en mängd stater. Men i öfrigt må vi resignerande afvakta, att i allmänhet det redan kristligt bildade, mot norden trängande Frankerriket upplyser Danmarks urmörker. Eller skulle vi hellre våga försöket att på en annan väg komma till en uråldrig Danmarks historia? Ty det synes ju nästan dåraktigt att mödosamt samla spån och geografiskt affall hos främmande folk, under det hemlandet erbjuder det rikaste öfverflöd af historier, som prisas för den högsta ålder.

Härmed förhåller det sig sålunda:

Just i Danmarks mest lysande period, i Valdemarernes tid, framträdde på en af de danska öarna det danska fäderneslandets prisade häfdatecknare i dagen. Saxo, som efterverlden för hans vackra latin, den han förmodligen använde till klosterundervisning, kallat Grammaticus, d. v. s. språkmästaren, uppväxte i sin faders Magni hus under de svåra tider, då Danmark från långvarigt betryck fann en räddare i den förste Valdemar och hans hugfulle biskop; han såg den kunglige fadrens grundbyggnad under de käcka sönerna stiga till en svindelhöjd, och en lycklig död skonade historikern från att upplefva dess hastiga fall. Så fortrann hans dag utan moln vid historiens brusande vågor: fosterlandets vimplar flögo framåt och allt längre framåt; och om han än sjelf slöts inom klostermuren, så deltogo dock hans fränder derute i segrarna, skördande magt och ära, och honom sjelf var ej den sämsta delen af äran förbehållen, då han och ingen annan af biskop Absalon var utsedd till att sammanfatta en bild af fornverldens gamla vidunderliga strider samt statens och kyrkans nya underverk, för att sålunda på en gång förvärfva fäderneslandet den dittills detsamma undanhållna äran af lärdom. Ty i denna rigtning hade hittills så godt som intet skett. Vi ega ett par blad, som en roskildsk munk sammankluddat, och i en cell af samma (förmodligen skån-

ska) kloster, hvari Saxo lefde, försökte en annan munk, Sven, Åkes son, så godt kan kunde, att gifva ett utkast af den danska historien, men alltsammans från en så ny tid och i så tarflig latin, så fattigt på tilldragelser och med så krass beskedlighet, och hans arbete omöjligt kunde efterlemna något stort intryck. Han säger ock sjelf, att hans kamrat Saxo skall lemna bättre besked! Absalon hade vetat välja rätta mannen; det var ett rent underverk, hurn denne af de få klassiker, som för det mesta hörde till den lilla soröska boksamlingen, hade kunnat lära så vacker latin; man kunde söka så långt omkring, man ville: ingen förmådde att skrifva en sådan stil; dessutom var han begåfvad med anda och lifligbet, och under hans munkkåpa framlyste en dugtig portion hednisk djerfhet. Liksom Saxo helst framställer sin patron i verldslig vapenskrud och i krigets storm, så fann han ock stort behag i de gamla kämpesägnerna, hvarmed folket underhöll sig och hvaraf alltid nya hördes från skaldernas mun i kungssalen och de stores gemak, de eldigaste från det kallaste landet, de isländska. Här hade den vältalige berättaren öfverflöd på ämnen och äfven anledning till att förädla de råa skaldetonerna genom att öfverflytta dem än i hexameter, än i lyriskt versmått: ty skulle det blifva något godt af hans verk, så måste det utströmma från denna kämpevisornas källa, och endast från denna. Att skrifva på landets språk var ännu icke sed i Danmark, ehuru Island hade gifvit anledning dertill. Saxo sjelf vidgår, att latinet var det enda skriftspråket *), men man hade icke ännu användt det för verldsliga ändamål. Uppgiften var derföre nu att af de fosterländska sångerna skapa ett vältaligt historieverk på elegant latinsk prosa. Väl framstår äfven Saxo för utlandet med en ganska egen, den romerska forntiden värdig källa, i det han talar om gamla sten- och klippskrifter med inhemska bokstäfver på fosterlandets språk; men man borde aldrig ha lagt vigt på detta pråleri. Den som känner något till *run*-inskriptioner, vet också, att man af dem ej kan lära nordisk historia, och Saxo talar endast tvenne gånger i hela sitt verk om runor: den ena gången för att beskrifva

*) Ett undantag gör gamle kung Knuts Witherlagsret, som Absalon lät nedskrifva på några blad i landets språk.

ett ställe i Bleking, der på en klippväg syntes en skrift-rad, som man dock för tidens åverkan ej mer kunde läsa, och den andra gången talar han om runor vid hvita haf-vet, som han aldrig hade sett. Men för detta enda klingande pråls skull bör man ej misskänna mannens hela sträfvan, som stöder sig på fosterländska sånger och fria berättelser. Ty knappt har han i forntidens dunkel med hjelp af Dan och Angul stiftat ett Danmark, förr än han också börjar berätta en kungahistoria, och låter den ena hjeltestriden följa på den andra, utan att just bekymra sig mycket om, att den eller den af hans hjeltar dör i ena boken, och åter är frisk och rask i den följande. Blott en omständighet störer honom dervid och bringar den gode kristne i strid med poesiens vän: att nemligen de hedniska gudasagorna blifva så ymniga, och att Odin, ehuru han efter dåtidens sed endast låter honom gälla såsom en bedragare och mägtig trollkarl, likväl, såsom gud betraktad, icke väl låter sig alldeles borttagas, utan att de gamla dikterna med honom skulle förlora deras bästa glans. Med den 24:de kungen i Danmark får Saxo plötsligt på en gång fotfäste på historisk grund. Hela hans femte bok på 30 foliosidor i Stephanii upplaga handlar om denna konung, som sannerligen också är så många ord värd. Ty Frode III tillkämpar sig i långvariga krig öfverherskapet öfver 220 främmande kungar; han befaller från Ryssland till Rhen, och räknar man alltsammans, så herskade då Danmark och Rom — d. ä. kung Frode och kejsar Augustus — öfver hela den då kända verlden. Ett verkligt underverk är det dervid, att de tvenne grannarne regera bredvid hvarandra, utan någon ömsesidig kännedom: ty på Frodes långa krig följde en lika lång fred, och i dessa Fred-Frodes dagar *föddes Frälsaren.* Men i st. f. att nu, såsom man skulle förmoda, framgå efter de kristna seklernas afmätta tideräkning, lefva vi framgent i samma gränslösa ocean af sagor hela fyra böcker igenom, till dess slutligen berättelsen blir magrare samt mer och mer antager hvardagskarakteren, ju närmare den kommer oss, för att först mycket sent åter lyfta sig i samtidens klara ljus och att utveckla den valdemarska perioden i hela sin mångfald. Hvad den förvånade Saxo sjelf upplefde, målar han med färger, lånta från den gamla kämpetiden: men hans erke-

biskops, förmodligen ej blott mundtliga, meddelanden binda honom nu också vid tid och ordning och måtta. Men hvad skulle vi göra med mer än den första hälften af hans 16 böcker, eller rättare, hvad kan en samvetsgrann häfdatecknare af dem upptaga i landets äldsta historia? Det allmänna svaret på denna allmänna fråga är: *icke ett ord*. Saxo lemnar oss här mycken skön poesi, och i den tillika förträffliga bidrag till folkets karakteristik och till en åskådlig förklaring öfver tillståndet och sederna i gamla dagar, men på intet sätt någon historia. Han har ingen tidräkning, inga stamtaflor; han öfverskrider i dessa berättelser naturens och möjlighetens gränser; han kommer i motsägelse med de bästa historiska källor der, hvarest vi kunna rådfråga dem, och slutligen är det alldeles icke en gång rent urgamla sånger, hvilka de efterlefvandes vördnad skulle ha återgifvit oförändrade, som han bjuder oss, utan det är, såsom bevisligt och bevist är, ofta dels efter hand förändrade, dels ganska nya visor och dikter, hvarefter han skrifver historia. En sådan förändring af de gamla sångerna visar sig genom inblandning af sednare facta, såsom t. ex. när isländarne omtalas vid en tid, då Island ännu alldeles icke var upptäckt, likasom då Saxo öfverhufvud felaktigt anser Island för en ö med urgammal befolkning*), förmodligen derföre att der af gammalt mest sjungits. Men den långa berättelsen om Fred-Frode är, såsom tydligen synes, först uppfunnen i Valdemar I:s tid och lämpad efter denne furstes tidsålder; den är sannolikt ett verk af isländaren Arnold, som lefde vid denna konungs hof. Då nu isländarne visste och upptecknade så mycket, att Saxo sjelf prisar dem derför, är det då ej rätt och godt att gå öfver till dem, sedan Saxo ej kan skaffa råd till efterrättelser om den äldsta tiden, och hellre af dem taga begynnelsen till den danska historien?

Detta försök har verkligen blifvit gjordt. Ty sedan man i århundraden hade dyrkat Saxo såsom en symbolisk bok och öfverallt hyllat hans fornhistoria, om ock blott i utdrag; sedan man i följande tider hade nogare granskat honom, i enskildheter dragit hans uppgifter i tvifvel, men dock slutligen erkänt honom: så framstod mot slutet af 17:de seklet den lärde isländaren Thormod

---

*) Obsoletæ admodum habitationis tellus, p. 5 Stephan.

Torfæus, förklarade Saxo krig, och lärde, att all lycka borde sökas på Island, som nyligen öppnat sina omätliga sagoskatter. Med Torfæus började då många att hoppas, att man hädanefter väl kunde med hjelp af de talrika isländska stamtaflorna och konungaraderna taga skelettet till den danska historien af isländarne, kött och muskler till de serskilda grupperna, såsom hittills, af Saxo, och efter denna, åsigt framgingo alla sedan den tiden, men ingen med ifrigare sanningskärlek än Suhm. Imedlertid anser jag mig i förut offentliggjorda undersökningar ha tillräckligt bevisat, att Torfæus, i st. f. sanning, blott framsatte nya villfarelser *), och att isländarnes genealogier lika litet duga till grundval för en dansk historia, som Saxos blomsterrika berättelse. Väl är jag mycket höjd för att också vid detta tillfälle upprepa en i lifvet så ofta gjord erfarenhet: att det nemligen, hvad trossaker och älsklingsideer beträffar, ej är möjligt att alldeles öfverbevisa det menskliga förståndet, och ingen skall heller genom min handling hindras i att undvika allt det, som störer hans böjelse, hans fosterländska förkärlek eller hans poetiska svärmerier, och med ny förspänning för den gamla rustvagnen åter försöka den gamla sandvägen. Blott den rätt vill man förbehålla sig: att göra pröfvade erfarenheter gällande och, för sin del, också skrifva hvad man tror. Just för att sluta ett vapenstillestånd emellan saga och historia, hvaraf med tiden kan blifva en på båda sidor erkänd fred, berättar jag den äldre historien efter grundlaget i de frankiska och engelska uppgifterna, hvilka underkasta sig årsräkningens moraliska tvång. Det må väl vara, att derigenom månget historiskt element, som kan ligga i den gamla sagan, går förloradt; men det torde också ha sin nytta, att det någongång skrifves en alltför fattig

---

*) I "Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte", ett värderikt arbete, som vi framdeles skola göra oss till godo, helst hvad Dahlmann, så väl der som i det ofvanstående, yttrar, ehuru ursprungligen afsedt för Danmark, likväl eger samma vigt för Sverige, der ej blott isländarne, utan äfven länge Saxo, öfvat en stor inflytelse. Vid anmärkningen härofvan sid. 33 rörande Svionernas ursprungliga hem på södra östersjökusten må tilläggas ur Dahlmann I. 20 namnen *Sventana*, *Zventiveld*, *Sventine*-fältet, *Sventine*-floden; vid den mecklenburgska floden Varnow låg ett *Schwan*. *Utg:s anm.*

historia i stället för de många hittills förefunna öfvermåttan rika.

I sagopoesiens bild visa sig de danska länderna från början såsom ett samladt och mägtigt rike, och allt får sålunda ett präktigare utseende, under det tydliga spår lära historikern, att i den äldsta tiden öfverallt i Skandinavien fanns ett stort antal småriken. Detsamma var förhållandet i *Tyskland*, *hvars folkstammar alldeles icke skilde sig märkligare från skandinaverna, än från hvarandra inbördes*, sålunda nemligen, att stamslägtskapen öfverallt var synlig, hvarför man också rätteligen bibehåller det gemensamma namnet *Germaner*, som redan Tacitus utsträcker till den höga norden och den store kungen Ælfred tillika erkänner. Men hvad bland de skandinaviska germanerna *danskarna* angår, så synes det visserligen, som deras namn uppfyllt hela Skandinavien; ty hos isländarne kallas nordens språk ofta det danska. Men danskarna bodde dock ursprungligen blott i Skåne och Halland, samt på Seland och närmaste öar, och herskade hvarken öfver Fyen eller Jutland, så att Balten var danagränsen *). På öarna vidt och bredt samt i det fordna kimbriska Jutland bodde *Anglerna*, som kommit från Elbes sydliga stränder **). Mot vester sträckte sig landet då, med fastland och föreliggande öar, vida längre ut i hafvet än i våra dagar, isynnerhet mot söder, der *Friserna* hade nedsatt sig ***)....

---

*) Jfr mina Forschungen I. 451.

**) Ptolemæus fann Anglerna der ännu, under det Tacitus (Germ. c. 40) anförer dem utan närmare bestämmelse.

***) Blott några strödda anmärkningar må nu upptagas: Ivar Vidfadmes eröfring i England förnekas, då derom intet finnes i engelska källor. — Bråvalla-slagets historik är osäker, helst deri isländare sägas deltaga, ehuru det då ännu icke alls fanns isländare. — Ragnar Lodbrok lefde, enligt engelska och normanniska uppgifter, långt in uti nionde seklet, och hans söner Ingvar och Ubba slogo 870 kung Edmund af Ost-angeln. — Ragnar och hans stam herskade öfver Seland och andra öar, måhända öfver Skåne och hvad dit hörer, men ingalunda öfver Jutland, der den förträffliga frankiske annalisten Eginhard känner en hel rad sjelfständiga konungar från denna tid. Eginhard är fullt pålitlig och är till en del begagnad af Adamus. "Hvem som vill bringa allt i förvirring, behöfver blott här följa Saxo

Anmärkningar rörande hushållningen och och Sveriges natural-historia utur Olai Magni svenska historia

af

SAM. ÖDMAN.

Följande korta anmärkningar utur en af vårt fäderneslands häfder förtjent författare, torde ej misshaga de läsare, som finna nöje i forntidens jämförande med det närvarande. Utan att binda mig vid någon viss ordning, har jag derföre endast utvalt de ämnen, hvilka gifva något ljus åt våra förfäders hushållning och Sveriges natural-historia. Ett och annat mörkt ställe har jag sökt upplysa till deras tjenst, som läsa denna bok i sin vidd. För öfrigt gör tillämpningen sig öfverallt sjelf.

§. 1. Då bondgummorna bergade hö, nödgades de hänga sina små lindebarn på trädens grenar, för att freda dem från ormar. De valde helst *askar*. Och numera har man funnit askens löf och bark tjena mot ormbett. De gamle torde således haft någon kunskap och misstanke om antipathien emellan detta träd och orm. Den tiden voro ock *espingar* (Serpentes bipalmares rubei) allmännare än nu.

§. 2. Hvete såddes då mer i svea rike än nu; dock mindre än råg. Hushållerskor tillredde då rågen, att han till smak, färg och sundhet öfverträffade hvetet. Korn och hafra var då, som nu, götha rikes hufvudsäde. Sedan säden var torkad i solen på segeldukar, förvarades den flera år i ek-lårar; då man blandade den med färsk

---

och isländarne, eller, om han vill nå godtyckets höjd, efter Suhms och Langebeks exempel, blanda deras med de frankiska uppgifterna." — Ansgarius kom till Sverige 831, ej 829. — Harald Blåtands omtvistade död sättes till d. 1 Nov. 986 l. 987 (sid. 73); 986 föredrages sid. 83. — Runorna på Gorms hög vid Jellinge anser D. inhuggna först under Knut d. Store. — Knytlingasagans Trovärdighet förnekas sid. 99. — I danska öfversättningen af Dahlmanns Hist. klagas sid. 464 öfver "hine zelotisk-afmægtige Udfald mod Danmarks tydske Medborgere, som alle Veltænkende misbillige, men hvormed yngere Forfattere tidt søge at vise deres rette Danskhed."

säd, skedde ny torkning. Mjöl stöttes eller packades i ek-tunnor och höll sig ännu bättre för mal.

§. 3. Man drack vin, öl, mjöd. Ölsinnet beskrifves sålunda: fransosen blir af ruset näsvis, tysken grälig, göthen bångstyrig, finnen gråter.

§. 4. Man köpte heldre salt af tyskar och holländare, än man kokte det sjelf: man kände både polskt och Lissabons salt. Johannes Magni, auctors bror, lät i Upsala stift anlägga, på egen kostnad, saltkokerier; på det ej i krigstider nöden måtte blifva för kännbar.

§. 5. Man utskeppade många tusende tunnor smör. Norrlänningens var ofta mindre smakligt, emedan man nyttjade groft salt. Ölands smör ansågs för det bästa och sundaste.

§. 6. Vestergöthland gaf bästa osten. Man gjorde dem så stora, att de buros af två karlar; fyrkantige. Dels sammanburo flera byar sin mjölk dertill; dels sammansattes de af flera sönderplockade små ostar. (Såsom Smålands nu så kallade plock-ost.) Bondgummorna tålde intet biträde af manfolken härvid. Östgötha-osten var äfven god. Men helsingen och norrlänningen lät sin ost ruttna, fyllas af mask och mögel, och sedan de utgräfvit den inre delen, nyttjade de skorpan till sköldar i krig. (Obs. Norrlänningen brukar ännu sin *gammal ost*, odräglig för ovana gomar.) Finska get-osten var god, röktes med enris, för att fredas från mask (Fumo myrtino).

§. 7. Gottlands gumsar voro ödkända för sin styrka och storlek. Man nödgades afsåga hornen i springtiden, i synnerhet på de månghornade. Den kullota boskapen är högsta nordens afvel. Man stillade med ek-löf i nödfall. Man slagtade merendels de oxar, som hade många brömskulor.

§. 8. Vestergöthland gaf i synnerhet ryttare-hästar.

§. 9. Huskattor voro mest hvite. Vilda kattor, som nu ej finnas, gåfvo då många pälsar.

§. 10. Konsten att förvisa råttor, var ärftlig inom vissa slägter.

§. 11. Bock- och getskinn utfördes flera skeppsläster, och såldes tiotals; men köttet torkades till spiken sommarföda.

§. 12. Åt en nygift bondflicka gafs i hemgift en sugga, ett får och en ko. Mannen bekom ett par fålar, en hund, en katt och en gås.

§. 13. Då renen beskrifves med tre horn, bör man märka, att auctor anser de vid roten af renhornet framstående grenar för ett särskildt horn. Lappen hade då högst 500 renar; men nu stundom till 1000 stycken. Renens ben och horn köptes då af handtverkare, som förfärdigade bågar.

§. 14. Att fälla älg, hjort, dofhjort och rådjur, var då redan, genom en gammal lag, förbehållet åt adeln och dess embetsmän, vissa privilegierade personer, såsom gästgifvare (Hospitum receptores), hvilka emottogo publik gästning, samt kyrkoherdar. Hornen fick, hvem som behagade, hemta och bruka, der de funnos fällde; men sådana fynd voro sällsynta.

§. 15. Bäfrar uppfyllde då Norrlands strömmar med sina byggnader. Deras svans ansågs för en läckerhet, samt nyttig för sårade innanmäten. Köttet tillagades också för bordet af förfarna kockar.

§. 16. Järfvar eller filfrasar voro då allmänna i norden; fast icke så omättelige, som auctor dem beskrifver, hvilket torde härrört utaf någon bortblandning med de gamlas Hyæna. Deras skinn voro högt värderade; så att de blott nyttjades af fursteliga personer, eller ock utskeppades till Tyskland, fast sällan; ty man brukade dem till fällar, då man ville högtidligen emottaga gäster. Den som sof under en sådan fäll, drömde att han åt och drack som en järf. (Crantz omtalar äfven, att grönländaren har någon dröm, som syftar på Amarok eller järfven). Ringar af järfvens klor troddes gagna mot svindel och öronens susning. Jägaren drack hans blod med varmt vatten; och denna dryck med tillagd fin honung frambars vid gästabud. Istret helade rötsår. Tänderna brukades till häxeri, såsom Hyænans hufvud hos Araberna. Han jagades ej med hundar, utan fångades med snaror, giller, gropar, eller ock sköts på luder.

§. 17. Att haren hvitnar om vintern, tillskrifves dels kölden, dels födan. Auctor har sett råttor hvitna deraf, att de en tid ätit socker, och mörkna, då de ombytt föda. Man stekte haren med svart sauce. Podager lin-

drade man dermed, att foten sattes uti ljumt köttspad af en kokt hare; eller ock band man harnjurar vid foten. Brända harhår pulveriserte lades på förkylda lemmar. Hvita harskinn utfördes då till Ryssland. (Nu tvärt om).

§. 18. Vargar voro så allmänna och glupska, isynnerhet under vintermånaderna, att de resande nödgades färdas väpnade såsom i krigstider. Ingen hafvande hustru vågade sig utom knutarne utan eskorte. Boskapen var ej säker inom lås och dörrar. Man lade sjelfskott och inrättade gropar för dessa odjur.

§. 19. Det hvita vargslägtet på Dofre fjäll, är förmodligen fjällrackan (Canis Lagopus).

§. 20. Utterskinn utfördes i otrolig myckenhet till ryssar, som vidare bragte dem till tartarerna. Uttrar, tame i herskapshusen, kunde, på kockens anordning, hemta fisk ur dammar. Skinnen, som bruktes till bräm på kläder, såldes tiotals; man gaf dem en falsk glänsande mörkhet med rök af beck, kastadt på glöd; derföre pröfvades de med anstrykning af hvitt linne. Vargskinn förfalskades äfven med en tillblandning af kol och krita, och gråverkskinn med bara krita. Desse pröfvades med anstrykning af ett svart kläde.

§. 21. Ekornar högst i norden, kunde för sin mängd anses, såsom fiskar i hafvet. Man sköt så många man orkade bära. Köttet åts stekt af jägaren. Tänderna tjente till häxeri eller spådom. Skinnen utsändes tusentals. Man förvarade dem för mal med malört. Om sobelskinn anmärkes, att de mera lida af en dags vädring i solen, än af ett helt års bruk.

§. 22. Hermelinen rodnade vid slutet af Majo. De lukta illa i deras parningstid. Auctor erfor deraf uti Helsinglands skogar den odrägligaste stank.

§. 23. Auctor påstår ej, att lemössen nedregna från skyarne; han säger blott, att de komma med stormar, ovisst (incompertum) hvarifrån. Deras skinn såldes 40 stycken i knippan. (Kallas ännu ett *timmer* i Helsingland.) Man tog dem uti fällor, gropar, dem man täckt med snö på sprötar, samt med inöfvade hundar. De förnäme brukade breda hermelinsbräm, hvilket ansågs för ärbart och allvarsamt.

§. 24. Taxus Porcinus är svinkreaturet; men Taxus Caninus, gräfsvinet. Dess skinn brukades till koger och

kläder. Dess bett troddes giftigt; emedan djuret åt ormar och torndyflar.

§. 25. Hvita björnskinn offrades af skyttar till kyrkorna, på det presten ej skulle kyla fötterna under messorna. Sådant bör förstås om Norge och i synnerhet Trondhem. Man offrade äfven vargskinn, hvilka bortbyttes mot vaxljus, att brännas till helgonens ära.

§. 26. De svarte björnar rådde sällan på vildsvinen. Hingstar försvarade ston och föl för deras anfall. Köttet saltades och nyttjades, såsom svinkött. Istret läkte sår. Björndansare skojade äfven omkring den tiden. De tamde björnar lärde trampa hjul till vattenhemtning ur djupa brunnar, att draga slädar och bära säckar. Björnungarne lekte med barnen, utan att skada dem.

§. 27. Räfskinn värderades i följande ordning: 1:o svarta räfskinn. 2:o korssräfvar. 3:o hvite. 4:o blå. 5:o röde. Auctor säger sig i Norge sett räfvar meta kräftor med svansen. Räf-ister brukades emot värk och döfhet.

§. 28. Julafton blefvo en myckenhet menniskor förvandlade till vargar och gjorde större skada än verkliga odjur. De lupo kring rasande, nedbröto dörrar, plundrade isynnerhet källrar och de deri befintliga dricksvaror, och uppstaplade sedan de toma tunnorna utanför källarsvalen: Auctor synes här finna något trolleri; då likväl dessa förmenta vargars förvandling blott härrörde deraf, att de för mycket flitigt smakat på julölet, och i fylleriet begingo åtskilliga oordningar. En annan varg-förvandling, den auctor anförer, nemligen att några resande hvilat på en skog, då en af dem förvandlat sig i en varg och gripit ett får af en annalkande hjord, och således försett sitt sällskap med en god frukost, är så fjerran från trolleri, att man må undra, det en så upplyst författare, som då ärkebiskop Olaus Magnus, kunnat berätta den såsom något bokstafligt och verkligt.

§. 29. Man födde jagtfalkar med kräftor och lärde dem att lemna från sig rofvet, för att bekomma denna läckerhet. Dessutom hörde fogelns hjerta och inälfvor till falken. Af oxkött blefvo de fete; men magrade af kyckling.

§. 30. Ibland örnar uppräknas: 1:o gyrfalk. 2:o hafsörn (Albicilla Linn.). 3:o oviss. 4:o fisktjusen (Haliætus

Linn.). 5:o Ossifragus. 6:o en hvit, som torde vara en varietet af rätta falken, eller ock harfånget (Strix Nyctea).

§. 31. Villgäss kommo i aprilis början i ymnighet, somliga stora och grå (Anas Anfer ferus); somliga grå och svarta (An. Bernicla); somliga hvita med svarta vingspetsar (An. moliss. mas); somliga växta af träd; (förmodligen der kläckta, såsom en del Mergi). Gåsfettet nyttjades för smör, och påsmordes emot värk. Blandadt med smör stillade det blodflöder och fördref alla slags utslagssjukdomar i huden (Ignis Sacer); botade läppar, som spruckit af frost; förvarade ansigtet mot köldens verkan. Med tillagd honung helade gås-istret rasande hundars bett. Spikna gåshalfvor spardes till efter midsommar; och man spådde af gåsens bröstben till den förestående vinterns beskaffenhet. (Liksom skulle flyttfoglarnas thermometer der fått sin plats.)

§. 32. Med *sjökorpar* förstås Pelec. *Graculus*, som förmodligen orätt af många anses för honan till *Carbo*. Auctor synes bortblanda dem med *skräckorna*, då han gifver dem ett med tänder väpnadt näf. Det namnet *ålkråka*, har jag ännu funnit bibehållet i Vermdö skärgård; men fågeln icke. Denna fågelart har flyttat ifrån svenska skären, sedan strändernas skogar blifvit uthuggna.

§. 33. *Morfex* är Pelec. *Carbo*. Huru han torkar sina vingar läses äfven hos nyare norska naturforskare.

§. 34. Hvad auctor berättar om *Platea*, synes angå *Labben* (Larus Parafiticus Linn.) eller dess slägtingar.

§. 35. Auctor försvarar svalornas dränkning om vintern; den Prof. Pallas i vår tid, kanske orätt, bestrider. Ostridiga rön segra alltid på theoretiska grundsatser. Bönderna, säger Ol. Magnus, dömde af svaluboens högre eller lägre belägenhet, huruvida de borde så på höjder eller dalar. Detta prognosticon lärer vara taget af strandsvalan, eller någon vid vattnet byggande fågel, som torde hafva någon förekänning af vattnets mer eller mindre flödande.

§. 36. Orrarnes innesnögande om vintern anmärkes riktigt; men orren tros orätt dela liggningsmödan med orrhönan.

§. 37. Bonosa synes mig ej utmärka hjerpen, utan tjädern.

§. 38. Avicula nivalis, vet jag ej visst, om den skall vara snösparfven (Emberiza nivalis); dess beskrifning passar illa på *snöripan*. Men huru skulle vår auctor kunna glömma hjerpen och snöripan ibland nordens fåglar?

§. 39. Sjöfågels ägg samlades tusentals i tunnor och såldes på torgen. Man skalade dem och insaltade till husbehof. (Så sker än på Island).

§. 40. *Fulica atra* spådde storm med sitt morgonskri.

§. 41. Påfåglar uppföddes i Öster- och Vestergöthland. Deras ungar föddes först med kornmjöl, sedan färsk ost, och efter 35 dygn med korn.

§. 42. Den okända fågelarten från hvita hafvet synes vara eiderfågeln. Dunet har länge varit bekant i Europa; men sjelfva fågeln var ännu okänd för Martens i förra seculo, som beskrifver honan vid spitsbergen under namn af *Berg-ente*, och ger en elak ritning på henne.

§. 43. *Alle* är ej Norges *Alca Alle*, utan vår alfågel. Fågelnät brukades då vid hvita hafvet, men nämnes ej såsom brukligt hos oss. Man upphängde ihåliga käril, hvari fåglar lockades att värpa, samt togos med äggen. (Sådana kallas nu i vår skärgård *hålkar;* brukas äfven i Finland.)

§. 44. *Upupa* synes vara vår *Vanellus;* den fångades, tamdes och tog möss: sannolikare är, att den rensade husen från flugor. Men råttjagten är ej endast kattens göromål. Ostindiens hundar hafva den på sitt departement, såsom många resande berätta. Ovington m. fl.

§. 45. *Nepæ*, som med skrik bebådade regn, äro våra spofvar (Scol. Phæopus).

§. 46. *Pluvialis* torde vara *Charadrius morinellus.*

§. 47. Gökens historia anföres riktig. Alla *Pici* uppräknas, utom den *tretåige.*

§. 48. Man spådde väderlek af fåglarna. Då sjöfåglar flyga öfver land, väntas regn. (Bör förstås om måsar.) Då landfåglar flyga öfver vatten, väntas klart. (Bör förstås om svalan.) Lärkans sång bebådar morgonrodnan. (Bör förstås om Turdus iliacus.) Då sjöfåglar skrika, väntas storm. (Kanske lommen.) Då de bada sig, väntas regn. (Ankor och änder.) Hägern väntar storm, då han flyger högst; men oväder, då han sitter sorgse på stran-

den. Korpen har ett läte för hvart väderskifte. Svanens flyttning bådar snar vinter. (Men dess ankomst bådar snar sommar, hvilket jag märkte i fjol.) *Otis*, som med sitt ljud vid husen bebådar köld, är en miss-skrifning för *Otus*, hornugglan. För öfrigt voro vissa foglar ansedda för olyckliga; såsom ugglan etc.

§. 49. Torneå var då förnämsta nederlagsplatsen för högsta nordens handel, isynnerhet af fisk, så torkad som saltad och rökt. Stockholms och Öregrunds skeppare seglade dit för att handla, eller rättare tillbyta sig dessa varor. 50 pund (libræ graves) utgjorde en bundt fisk. Man let ej på myntet, som ofta, isynnerhet ryssens, var förfalskadt.

§. 50. Lax utfördes långt in i Tyskland, först sjö- och sedan landväg. Dess mängd var obegriplig. Nät och bragder brusto för myckenheten.

§. 51. Skälar harpunerades af skytter, klädde i svarta skinn, som härmade deras läte; äfven passade man på deras sömnstunder. De som seglade till Österbotten smorde däcken (tabulas navium) med skältran; på det ej is måtte svalla der af sjögången och kölden. Tranen fördes ända till Italien för läderberedning. Råttor gnaga ej skor, som äro smorda med tran; och man trodde att allt, som var så smordt, var äfven fritt för åska. Vid den frågan, om skälkött kunde lofligt ätas under fastan, svarades, att om skälen var fångad i vatten, så var han fisk och kunde ätas; men om han sköts på land, var han djur och borde lemnas. Tranen nyttjades på mat af de ringare för olja. Den rätta utländska matoljan var väl ej obekant; men den blef aflagd af den grund, att några bedragare inbillade folket, det man i Italien badade de spetälska med olja, hvilken sedan såldes hit. De som sådant utspridde, kallades af vår författare *kättare*.

§. 52. Ibland de fiskningssätt man nyttjade för *gäddor*, voro flata messingskrokar, matade med hvit fisk (mört, sarf), ljuster, katsor. Dammar anlades för att hålla dem till hands, äfven sumpar, uti hvilka de föddes och blefvo så tamde, att de hemtade maten utur menniskohänder. Saltade gäddor utgjorde den tidens fältprovision. De torkade voro hälsosammare och bultades med klubbor. Gäddtänder, brända till pulver, nyttjades på sadelbrutna hästars skador.

(Obs. Emot denna olägenhet nyttjas på samma sätt preparerade metmaskar med snar verkan. Man kan nyttja hvad jern som helst till bränningen.)

§. 53. *Ål* fångades på krok, uti ryssjor och trädhålkar. Åskdunder befordrar denna fångst. Man lockade dem med ärthalm in uti dessa med hål genomborrade trädhålkar (förmodligen lika med Elfkarlebys nejonögekassar). Auctor anmärker, att detta var en ny och isynnerhet förmånlig bragd. Man hade anmärkt, att ålen i nordanväder kunde lefva sex dygn utom vattnet. Isynnerhet begagnade sig ålen af qvarnrännornas vatten; auctor tillskrifver sådant mjöldoftet, som föll i vattnet. De rökte ålar åtos helst spikne. Man trodde fisk fägna sig åt klockors ljud och hängde bjällror vid näten. (Af detta upptåg är ännu lemning i denna skärgård; men nb. blott vid förment häxeri.)

§. 54. *Kongsådran* (Venia Regia) borde vid fiskerier hållas öppen.

§. 55. *Laken* (Borbocha) döfvades med yxhammaren, då isen ännu var tunn. (Detta brukas mycket i Småland, der ingen snö före jul täcker isen.)

§. 56. På isen hade man för sed att brodda sig med samma slags skor, som i Roslagen ännu nyttjas. (Calci tabulati tricuspidati.) I nödfall gick man heldre på strumpan än lädersålan. Vinternoten drogs på samma sätt som nu, men nb. med hästar. (Denna inrättning skulle spara hundradetals dagsverken för skärgården, hvilka bättre kunde användas till redskapens tillagande.)

§. 57. Man underlät icke att väcka isen uti insjöar och gifva fisken luft.

§. 58. En besynnerlig anmärkning, fast kanhända ogrundad, att långa fiskar blifva feta i nordan, men breda deremot i sunnanväder.

§. 59. Vetterns hastiga uppbrott och det dervid förefallande tjutande, anmärkes med en grundad erfarenhet. En bonde, som körde ett halmlass på Vettern, fann af dessa tecken, det isen i hast skulle uppbryta. Spände derföre ifrån sin häst och sökte rädda sig i fullt språng. Fyra ryttare ansågo den flyende för tjuf, förföljde honom i spårrstreck, och denna villfarelse blef ett medel till deras lifsbergning. Kavalleri vågade sig ej gerna på Vettern.

§. 60. All den myckna fisk som, torkad, rökt och upptrafvad såsom vedfamnar, såldes efter alnmått, eller ock,

då den vägdes, föryttrades skeppundtals, kunde ej förtäras blott rå eller kokt. Man beredde den, för ombytes skull, på flera sätt. *Lutfisk* tillagades så, att han lades två dygn i stark lut, sedan ett dygn i rent vatten. Han koktes derpå och bars på de förnämsta bord, såsom en läckerhet, och åts med salt smör. Men menigheten var mera mån att äta stark än läcker mat. Jag finner ock, att trädklubban var ett nödigt instrument i den tidens kök för fiskens bultning, antingen den åts rå eller kokt. Man rökte lax, braxen, sik, sill, flundror. Rökt lax var dock bäst, och ansågs så god och verksam som en appetitssup. Vid böckling kan man aldrig ledsna, säger auctor. Man rökte ock Boetes och Orches. (Dessa namn känner jag icke förvisso.) Torsk saltades. Om någon hökare försålde blandad fisk, det är förskämd, hvarftals omlaggd med duglig, eller ock nyttjade orena käril, undgick han icke stor penningplikt, jemte skadans återställande; fiskaler eller uppsyningsmän ombestyrde, att sådan förskämd fisk antingen kastades i sjön, eller ock, såsom vanligast hände, uppbrändes på torgen, hvarvid förmodligen säljarens namn icke blef förtegadt. De fiskar, som utskeppades, inpackades i krönta käril, och till underslefs förekommande voro edsvurne vräkare icke mindre för fisk än skinnvaror tillsatte.

§. 61. *Sillen*, som i så otrolig mängd skockades, att en nedsatt pik kunde stå uti sillstimmet, hemtades af utlänningen och utfördes på fremmande kölar. Engelska och skottska sillen ansågs då vara sämre och magrare. Den bästa fångades från Augusto till Octobris slut, under hvilken tid man anmärkte de så kallade sillblixtar. (Ännu väl kända i rikets södra landsorter.) Sillen framlockades af de eldar, som vid stränderna upptändes framför köpmännens tält, hvilka utgjorde ett helt läger. Östersjösillen ficks alla årstider, störst vid Torneå. Råmsill hölls i högre värde. Vår auctor liknar fiskråmmens mängd vid vallmogens frörika knopp; och berättar, det man vid sillens rensning samlade råmmen, förvarade den öfver vintern i ett fuktigt rum och utplanterade efter vårdagjemningen. (Detta experiment kan ej lyckas.)

§. 62. Hafsvidundren blefvo alltid ofullkomligt kända, emedan fiskeristadgan ålade hvarje fiskare att straxt lössläppa de ovanliga sjödjur, han öfverkom. (Dervid förlo-

rade vetenskapen så mycket som oeconomien.) Berättelser om hafstroll öfversändes från Clereciet ända till Rom, isynnerhet från Norge. Segelfarten i nordsjön och på Island beskrifves såsom hiskelig. (Förmodligen ville de vid dessa vatten vane seglare afskräcka andra från lystnad, att dela deras vinst.)

§. 63. Hvalfisket, jemte hajars och delfinslägtens fångst förbigås i detta utdrag, såsom egentligen rörande norrska stränder.

§. 64. Ormar troddes hvila under björkens rötter i samfund och tillbringa vintren med sömn.

§. 65. Aspides, grå, 3 à 4 alnar långa, hvilkas bett dödade inom 4 timmar, gjorde ofta skada. Man brukade deremot Theriak från Venedig, intagen i gammalt öl, samt askesaft, och lade kli på såret för plåster. På boskapen lades Theriak med salt omkring svulnaden. Dessa ormar löpa med hufvudet en half aln högt från marken, hvilket auctor sett, då han var djekne i Vesterås, och hade gått ut att plocka enbär. Ettret, som ormen sprutar, syntes mångfärgadt, om det föll på kläderna. (Härmed menas säkert Coluber Berus, fast berättelsen är nog tillskuren.) Andre ormar föddes med mjölk, ansågos för boni ominis, lågo hos barnen i vaggan, m. m. (Coluber Natrix, Snoken.) Men Fides catholica fördömde sådant skrock. (Spår dertill träffas allmännare ju mera söder ut. Jag har ofta sett dem uti Smålands bondstugor, och än oftare i ladugården hos kalfvar. De skada dock i hönshus. Ett sjelfsynt vittne försäkrade sig sett en höna liggande på ägg, omkring hvilken en sådan snok lagt sig, och förmodligen hade han begär till äggen, dem modren med våda förvarade.) I bedröfliga händelser, då pesten förödt hela hushåll, innästlade sig snokar i de toma husen, att de med möda utrotades.

§. 66. Emot pest uppgifves ett recept, såsom bepröfvadt. Det består af lika dosis, eller $\frac{1}{2}$ unts Aloë hepatica, kanel, Mastix, brändt hjorthorn, Centaurium minus eller Gentiana, Dictamnus Creticus, bränd Lupin. Detta pulver stött lades i 5 qvarter genom kokning och skumning renad honung. Af detta mos tages en nöts storlek på fastande mage i vin. Genom detta medels dagliga bruk bragte ärkebiskop Jacob, Divæ memoriæ, såsom auctor honom kallar, till 100 år.

§. 67. Emot mygg förvarade man sig med malörtsdekokt, samt röken af bränd malört, som blifvit doppad i ättika. Myggtjäll kunde väl hjelpa för stynget, men ej för musiken. Till att freda boskapen, röktes med enris och torra stubbar. I husen sökte man utdrifva mygg och vägglöss med rök af den spån, som faller vid granbräders sågning, svafvel, mastix, dynga etc. Ryssläder och osläckt kalk med svafvel troddes fördrifva vägglöss. (Slår ej alltid in). Man skållade äfven bort ohyran. Myggens mängd tillskrifves de klara nätterna, som hindra fläderlapparna (Vespertiliones) att hämma deras öfvermagt och begrafva dem i sina magar.

§. 68. Biskötseln var drifven med omtanke, och man hade inrättade hundar, som utviste de träd, der vilda bi bodde. Vid sena vårar födde man dem med stötta bönor, ärter eller vallmogfrö och hvetmjöl i vatten till deg knådadt. Biens fiender uppräknas, getingar, *Asili* (Muliones), svalor, grodor, fårull, lukt af kokta kräftor; Echo, spindlar, en fjäril, ödlor, flugor, regn, Phal. Melonella, hvilken bäst fördrifves med rök af kodynga. Man visste, att olja påstruken hindrade andedrägten och dödade; ättika deremot uppfriskar. Mjöd och honung gjorde, att Sverige kunde umbära läkare. Man ansåg för elakt märke, att myror innästlade sig i kyrktornen. Så spådde myror Christian II:s grymhet och ofärd.

§. 69. Perlorna voro bleka i norden för köldens skull.

Om bröderna Johannes och Olaus Magnus

af

UTGIFVAREN.

Förestående artikel, införd i Hushållnings Journal för 1784, der det torde falla få forskare in att uppsöka något rörande svenska historien, föranleder utg. att här yttra några ord om bröderna Magnus, hvilkas förtjenster, af ensidighet och fördom, så ofta blifvit förbisedda, under det man obetingadt lofsjungit dem på det hela ingalunda öfverträffande personer eller med deras knappt jemförliga verk.

Bland de många rörande svenska historien gängse och djupt inrotade skefva föreställningar är äfven den, att bröderne Magnus varit ett par historiska grillfängare, på hvilka hvarje tertian, med sin lärobok i handen, kan nedskåda med ömkan och löje. Hvad nu Olai Magni Historia de gentibus septentrionalibus, hvarur några uppgifter förekomma och af Ödman*) förklaras i nästföregående artikel, angår, så gjorde denna skrift på sin tid det uppseende, att den flera gånger omtrycktes och öfversattes på nästan alla europeiska språk, — en utmärkelse, som träffat få historiska arbeten, utom den klassiska forntidens. Men om svensken gäller det så ofta: «lynx foris, talpa domi»; — på svenska har detta verk aldrig blifvit utgifvet, ehuru det i redbart värde så vida öfverträffar alla isländska genealogier, konungasagor och slagsmål. Man har en gång lärt sig utantill, att Joh. och Ol. Magnus endast diktat och skrifvit «kärringfabler»; och emot utanlexor gäller sällan något vad. Imedlertid hade redan den lärde och skarpsinnige Messenius i sin Scondia V. **109, 110** yttrat: Quod ad Olai Magni opus adtinet, Scondianorum ritus graphice picturis atque scripturis commemorans, externis fuit illud nationibus propter materiæ varietatem et rarietatem jucunditatemque adeo gratum, ut quædam illud gentes erebro excuderint, aliæ in varias redegerint epitomas, reliquæ in vernaculum transtulerint sermonem. Nec *alii* mortalium istud *mendacii* arguunt, quam qui Scondianorum *ignorant* antiquitates et admirandam priscorum ætatem ex moderna *imprudenter æstimant.*

Men snart gick det med Messenius, som med bröderna Magnus, att han förkättrades och lades under bänken. Hundrade år sednare yttrar mag. Noberg**): Si quid res est dicamus, dubitari vix poterit, quin in tradenda naturali septentrionalium regnorum historia *anilibus fabulis*, ut erat *Papizantium* ejus ævi sacrificulorum *coeca super-*

---

*) Troligen missledd af Gezelii, med felaktigheter öfverfyllda, biografiska lexicon, kallar Ödmann Olaus för Magni i st. f. Magnus, hvilken rättelse är den enda, utg. gjort i Ödmanns text. Deremot kallar H. Järta, i 16:e delen af Vitt. Akad. Handl., biskopen i Vesterås för Petrus Magnus i st. f. Magni. Desse voro ej af samma slägt.

**) Uti dissert. de meritis et fatis Jo. & Ol. Magnorum. Ups. 1743, p. 50.

stitio (!), nimis credulus noster Olaus, prodigiis rebusque portentosis utramque paginam impleverit.

Äfven den grundlige och varsame Warmholtz yttrar: «Sällsamt vore, om i vår tid, och med de framsteg man gjort i filosofien, fysiken och geografien, samt Sveriges så väl natural- som civil-historia, någon med Messenius skulle vara af enahanda tanka.» Detta skrefs år 1783. Warmholtz kände då ej Ödmanns uppsats, som trycktes först 1784; hade han läst den, så hade troligen hans omdöme utfallit annorlunda. Ty mycket, som förefallit fabelaktigt, framstår genom Ödmanns åtgerd i ett bättre ljus; och derigenom har samma fördel fallit på Ol. Magni lott, som träffat Herodotus, att nemligen åtskilligt, som fåkunnigheten ansett uppdiktadt, har en djupare lärdom funnit med verkligheten öfverensstämmande.

Hvad brodren Johannes Magnus angår, så har han fallit i ett ännu svårare vanrykte. Förhållandet är dock, att han, relativt till sin samtid och till den långt sednare rudbeckska perioden, visat mycken lärdom och kritik och försvarar ganska väl sin plats. Hvad han yttrar om de «utländska götherne», grundar sig på en den tiden ingalunda vanlig beläsenhet och lärdom *); i hvilket afseende vi äfven hänvisa till flera anmärkningar och paralleler, som vi i häft. 1 af detta bibliotek anställt vid åtskilliga uppgifter af Aschbach, i dennes förtjenstfulla afhandling om herulernas historia.

Flera förut hos oss okända konunganamn upptog Joh. Magnus från Saxo; men några andra, för hvilka inga källor kunna förefinnas, hafva isynnerhet mot honom påkallat anmärkningar för svek och bedrägeri.

Visserligen ser det betänkligt ut, då han härleder götherne från Gethar l. Gog, svearne från Svenno, Sigtuna från Siggo, Upsala från Ubbo o. s. v.; sådant tillhörde imedlertid en *allmän* vurm på den tiden och förut **), och man härledde tyskarne från Tuiscon, ställde Dan,

---

*) Såsom källor uppgifver han Ablabius, Jornandes, Dio, Historia Hispanica, Procopius, Aretinus, Blondus, Agatius, Sabellicus, Bernhardus, Justinianus, Alb. Crantz.

**) I detta afseende äro ju isländarne icke att föredraga, hvilka härledde Danmarks namn från Dan Mikillati, Gautland från Odens namn Gaut o. s. v. "I spetsen för den götiska kungaslägten sätter Jornandes en Gapt: troligen blott ett annat skrifsätt eller uttal af namnet Gaut; i hvilket fall vi här skulle

Nore och Angul i spetsen för daner, norskar och angler, Amal i spetsen för amaliska *) konungaätten o. s. v. Detta kan således icke med någon rimlighet anses för ett påfund af Joh. Magnus och gälla såsom bevis för *hans* dikter och sanningslöshet; en sådan derivations-metod var antagen hos alla folk långt före honom och han följde i detta afseende ingalunda några för *honom* individuella nycker, utan förefann sannolikt dessa härledningar i de källor, som han säger sig ha begagnat. Såsom sådana uppgifver han runristningar samt «en stor mängd gamla handlingar, utaf trovärdige Upsala-*Clerker* skrifne på *Runsko* **) och på åtskilliga orter förströdda, som jag till detta mitt verk lämpat. Jag har ock följt Ericus Olai och Saxo, på det att af många gamla och trovärdiga skribenters vittnesbörd en sådan historia författas måtte, som består mera med sanning än med vältalighet.» Att Joh. Magnus icke utan kritik gått tillväga, synes af hans yttranden i företalet, t. ex. detta: «Mig är icke oveterligt, att det esomoftast händer häfdatecknarne, att de vid gamla händelsers beskrifvande uti mångahanda fela. Ty gamla saker draga undertiden skriftställarne för deras mörkhet skull uti tvifvelsmål, hvarförutan ock tidräkningen ej så lätt kan

---

se ett upprepadt exempel af den *sed*, hvarigenom *nästan alla folkslag* främst bland sina minnen ställa en stamfader med folkets eget namn", yttrar Geijer i Sv. R. Häfder sid. 106.

*) Hüllman, i sin förtjenstfulla inledning till nordens hist. (jfr häft. 2 af detta bibliotek), tager alldeles fel, då han härifrån härleder staden Åmåls namn. Å-mål betyder å-mynning, å-mun (af *mule* = mun, en ännu lefvande provincialism, t. ex. "slafsa mule" = kyssas) och är alldeles likbetydande med Aros (ár-os = åns mynning), hvaraf flera orters namn uppkommit, t. ex. Östra Aros = Upsala; Vestra Aros = (Vest-aros) Vesterås (som derföre äfven länge skrefs Vesterårs); Årås vid Gullspångselfvens utlopp; Årsås vid Norselfvens utlopp; Århus o. s. v.

**) Så öfversätter Schroderus originalets *litteris Gothicis.* Häraf kan man se, huruvida det är *presterna*, som *utrotat* runorna. (Jfr detta bibliothek II. 41.) Som bekant är, utförde så väl G. Trolle, som Joh. Magnus sjelf och Brask ur landet en mängd gamla handlingar; ur sådana, för oss förgångna och nu okända, hemtade Joh. Magnus sannolikt sina uppgifter. Att dessa källor kunde vara af blandadt innehåll och ofta af mindre värde, må erkännas; men icke bör man derföre obetingadt beskylla Joh. M. att sjelf ha diktat hvad han anförer. Att i *Upsala*, vid universitetet och vid erkebiskopsstolen, den tidens förnämsta svenska handlingar varit att tillgå, säger sig sjelft.

begripas; händer ock ofta, att de, som henne läsa, hålla henne misstänkt. Härförutan kan man icke så till pricka förklara konungars och andra namnkunniga mäns lefverne och vandel, för dess vidlyftighet skull. Och hvad som är svårast: om gamla bedrifter sträfva skribenterna som oftast emot hvarandra. För hvilka orsaker skull berömlige skribenter, som efterkomne äro, gått gamla handlingar förbi och (såsom Diodorus i början af femte boken skrifver) gripit till de saker, som nyligare sig tilldragit. Ty då Ephorus Cymæus, Sokrates' lärjunge, företog sin historia, utelemnade han alla gamla saker och började henne från Heraklidernas tid. Kallisthenes och Theopompus, som lefde på samma tid, omrörde ej heller gamla handlingar. Men mig har efter Diodori exempel synts godt vara att beskrifva icke allenast nya handlingar, utan ock det som från början tilldragit sig.»

Joh. Magnus har utan tvifvel såsom svensk konung anfört en och annan furste, som aldrig varit inom Skandinaviens landamären eller hvars namn i hans historia kanske endast härrört af missförstånd; men detta förhållande medgifver dock icke rättigheten att lättsinnigt stämpla Joh. Magnus såsom uppsåtlig bedragare. Hos v. Strahlenberg, «Nord- und Östlicher Theil von Europa» &c., förekommer i bihanget till inledningen sid. 115 ff. en jämförelse mellan Joh. Magnus och den tatariske häfdatecknaren Abulgasi, och ådagalägges huru dessa, så till nation som tid vidt skilda författare, hvad de äldsta af dem anförda regenter vidkommer, noga med hvarandra öfverensstämma. Samma anmärkning gör Schönström i sin «Anledning till Sv. Hist:s förbättrande.» Begge, hvar för sig, uppgifva, att de under fångenskapen i Siberien kommit öfver denna historia. Schönströms åsigt är i korthet följande. Som svenskarne fordom räknats till scytherne så väl som flera folkslag, särdeles parther (nuvarande tartarer) och finnar, af hvilka hunnerne, avarerne, bulgarerne, turkarne och ungrarne leda sitt ursprung, och dit äfven sarmaterne räknats, så hafva alla dessa folk några gemensamma eller rättare förblandade urminnen. Härifrån härleda sig flera uppgifter hos Joh. Magnus, Jornandes, Eddan m. fl., som ej äro uppdiktade, utan härflyta från missförstånd af äldre sägner. Om man icke vetat hvar Rom legat, så skulle Gallien, Germaniens, Britannien, Hispanien, ja till och med mindre Asien, som än af perser och asiatiska

turkar kallas Rom, tillegna sig det namnet och hvardera folket skulle hafva påstått sig vara det första, som gifvit de andra det gemensamma namnet. Just så göra tartarerne i sina gamla historier och tillegna sig scyternes bedrifter, hvarigenom de i mycket öfverensstämma med ofvannämnda gothiska och skandinaviska skrifter. Under sin fångenskap i Siberien lät S. för sig öfversätta en tartarisk historia, skrifven af den mongoliska chanen Abulgasi, och fann deri flera slående öfverensstämmelser med Joh. Magnus och Eddan, som öfvertygat honom, att «alla tre haft *en* historia, den de i begynnelsen efterföljt.» Så snart deremot den tartariska historien kommer in på de kända tiderna, skiljer den sig helt och hållet från den skandinaviska. Ofvanstående bestyrkes med många exempel. På detta sätt kan man lätt förstå, huru medeltidslärdomen skulle sammanleta åtskilliga gamla skytiska berättelser för att tjena som inslag i nordens urhäfder. «Schythiska historien, hvilken Joh. Magnus följt, och parthiska historien, af hvilken Abulgasi utdragit hvad han i begynnelsen skrifver, äro, som man finner, lika. Men som schythiska historien lärer begynna med schyther och parther, så lärer Joh. Magnus af dem gjort svear och göther, och Abulgasi parther eller tartarer och i stället för schyter satt sina mongoler.» Här har man förklaringen på Joh. Magni förmenta fria fantasier. Är ett sådant misstag så oerhördt, så ovanligt. Redan Jornandes hade sammanblandat göther, geter och skyther och drog Joh. Magnus med sig, hvilken sedan ansåg skythernas konungar för svenskarnes och deras äldsta historia äfven för vår. Och i detta afseende äro isländarne icke bättre. «Det är utan allt tvifvel», säger Geijer (Häfder sid. 101), «att isländarne tagit sitt Svithiod hin mickla från denna under medeltiden gängse föreställning (om Skythiens och Skandiens identitet); för hvars upphofsman man således får helsa Jornandes.» Joh. Magnus är således temligen ursäktad; helst äfven den gamla prosaiska svenska krönikan kallar det egentliga Svearike ofvan Tiveden och Kolmorden för Schythia. Jfr Scriptt. rer. Svec. I. 241. Genom den efter Jornandes uppkomna föreställningen, att allt, hvad de gamle förmäla om skyther och geter, anginge de från Skandien utgångna götarne, föranleddes Joh. Magnus att antaga dessa skyther såsom svenska innebyggare och utvandringen måste förläggas upp i

sjelfva uråldern *). För denna hade man ingen annan hjelpreda än bibeln, hvilken kristliga latinske författare börjat använda på verldsliga historien. Att götarne härstammade från Magog, Japhets son, hemtade man från Isidori Chronicon Gothorum i Grotii Hist. Goth. p. 708. Satsen, som genom Joh. Magnus inkom i sv. hist., leder dock ingalunda från *honom* sitt *upphof*, utan förekommer redan i Chronicon Erici Regis (hos Langebek), der Papius, en lexicograf i 11:e seklet, åberopas. Äfven den mindre rimkrönikan säger, att den förste götakungen Erik var samtidig med Saruch, Abrahams fars farfar, hvilket likaledes grundas på Chronicon Erici Regis. Joh. Magnus bör således ej debiteras härför.

Redan Laur. Petri, som mer än en gång häcklar Joh. M., utan hvars fall han sjelf torde varit temligen obetydlig, gör anmärkningar emot de konungar, Joh. M. infört mellan Ingemar och Brattemundus (Yngvar och Braut-Anund). Att Joh. M. likväl icke *diktat* dessa konungar, synes af de paralleler med Aschbach, som vi i häft. 1 anställt.

Den enda *uppsåtliga dikt* vi kunnat upptäcka hos Joh. M., är, då han låter en fabeltidens konung, Östen, "eljest kallas Gostagus" (godstagare), hänsyftande på Gustaf Wasa, hos hvilken han trodde sig finna flera drag, som erinrade om den tilltagsne och om medlen föga nogräknade Östen. Imedlertid förbiser man härvid vanligen, att Joh. M. sjelf tydligen angifver sitt afseende på sednare tider, i det han anmärker, att mellan Östens tid och hans egen tid, "på hvilken det lutherska kätteriet storligen förfäktas", vore "föga åtskilnad." Han har således sjelf påpekat sin hänsyftning på ett sednare förhållande, hvilken ej kan vilseleda någon.

Det är således klart, att Joh. M. ej förtjenar de *vanliga* tillvitelserna. Hans flesta fel synas ock härröra mindre af försumlighet i forskning, än af alltför stor ifver att begagna *alla* källor och underrätlelser. Att han fastnat i nätet af medeltidslärdomens allmänna vurm, är mindre att förebrå; och mången synes bredvid honom såsom en *nyktrare* forskare endast i *brist* af hans rikare materialsamlingar. Isländarne hade få sådana att tillgodogöra; annars hade de troligen ej gifvit honom efter. Äfven de flyga gerna åstad till Troja, Skythien (stora Svithiod), Turkland och till syndaflodens tider, t. ex. då det i prosaiska eddan heter att Niord (= Noach) lärde folket att plantera vingårdar. Jfr Reuterdahls Kyrkohist. I. 65.

Så snart Joh. M. kommer till den historiska tiden i 9:de seklet, blir det möjligt att ingå i kritik af hans verk; och han visar sig då i mycket ega företräde framför isländarne **), för hvilkas ära han nu så länge och orättvist varit förbisedd. . . .

---

*) Jfr Geijers Häfder, s. 129.

**) Jfr. Wieselgrens Smålandsbeskrifning. I. 234.

INNEHÅLL.

Pris .... 24 sk. b:ko.